DİCLE İLAHİYAT DERGİSİ • CİLT: XXIV • SAYI: 2021/1 • SS. 82-113

ERKEN DÖNEM HADİS EDEBİYATINDA MÜSNED TÜRÜ ESERLER VE MÜSNED ISTILÂHININ PROBLEMLERİ

Bilge KILIÇ*

Öz

Bu makale, Hadis Edebiyatının teşekkül ettiği tasnif döneminde telif edilen *Müsned* isimli eserleri ve bir tasnif türü olarak *Müsned* kavramının problemlerini konu almaktadır. Hadis literatüründe *Müsned* isimli pek çok eser telif edilmiş ve tarihi süreçte *Müsned* sözcüğü, belirli bir muhtevaya sahip eserlerin adı olacak şekilde ıstılâhî bir anlam kazanmıştır. Kronolojik olarak başvurduğumuz Hadis Usûlü eserlerinde *Müsned* kavramı için genel olarak üç özellik öne çıkmıştır: 1. Her bir sahâbînin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri konularına bakmaksızın onların ismi altında bir araya getirmek, 2. Sadece Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrirlere yer vermek, 3. Sahîh, Hasen ve Zayıf rivayetleri ayırt etmeksizin birlikte derlemektir. Bu özellikler aynı zamanda *Müsned* adlı eserlerin tanımları olarak kabul edilir. Buradaki kabul, eleştiride dikkate alacağımız tanımdır. Makalede, tespit edilen özelliklerin ve yapılan tanımların isimleri *Müsned* olan eserlerin muhtevaları ile ne ölçüde uyumlu olduğuna bakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis Edebiyatı, Müsned, Câmi', Musannef, Sünen.

Musnad Type Works in Early Hadith Literature and Problems of Musnad Conception

Abstract

This article deals with the works named Musnad, which were copyrighted during the classification period when Hadith Literature was formed, and the problems of the concept of Musnad as a type of classification. Many works named Musnad have been copyrighted in the hadith literature and the word Musnad has gained a conceptual meaning as the name of the works with a certain content in the historical process. In the Hadith Method works, which we refer to chronologically, three features have come to the fore for the concept of Musnad: 1. To gather together the hadiths narrated by each Sahabi or a later person, regardless of their subject, under their name, 2. To include only the words, actions and approvals of the Prophet, 3. It is

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
*Dr. MEB,e-posta: bilgetes@hotmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9569-6570.

to compile Sahih, Hasen and Zayıf hadiths together without distinguishing them. These features are also considered to be the definitions of works called Musnad. Acceptance here is the definition we will consider in the criticism. In the article, it has been examined to what extent the identified features and definitions are compatible with the contents of the works whose names are Musnad.

Keywords: Hadith Literature, Musnad, Jami‘, Musannaf, Sunan.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in risaletinden itibaren Hadisler kısmen yazı ile büyük ölçüde ise hafızanın yardımıyla ezberlenerek korunmuş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Hicrî I. asırda bilhassa hicrî II. asrın başlarında Risâle ya da Kitaplar telif edilmiştir. Bu eserler, sistematik bir tertip gözetilmeksizin Hz. Peygamber'in sözlerini (Kitaplar, Sırf Hadis Mu'cemleri gibi) veya Hz. Peygamber'in sözleriyle birlikte Hulefâ-yi Râşidîn ve diğer sahâbî ve tâbiîn fetvalarını ihtiva edecek şekilde (Risâleler gibi) telif edilmiştir. Daha sonraları ilmi çalışmaların artışı, hadislerin toplu hale gelmesini sağlamıştır. Kapsamlı eserlerin başlangıcı sayılabilecek Risâle ya da Kitaplar yerlerini *Müsned*, *Câmi‘*, *Sünen*, *Musannef* adlarıyla maruf olan eserlere bırakmıştır. En nihayetinde söz konusu bu sözcükler sonraki dönemlerde belirli bir muhtevaya sahip eserlerin adı olacak şekilde kavramlaşmıştır.[1]

Çalışmada, erken dönem *Müsned* türü eserleri ve Hadis Edebiyatının bir türü olan *Müsned* kavramının problemlerini ele alacağız. Bu kapsamda önce *Müsned* literatürünü ardından da Hadis Usûlü eserlerinde yer verilen *Müsned* sözcüğünün tanımını tespit edeceğiz. Tespit ettiğimiz *Müsned* tanımının, *Müsned* isimli eserler ile uyumlu olup olmadığını eserlerin muhtevalarını dikkate alarak göstermeye çalışacağız.

1.Erken Dönem Hadis Edebiyatında Müsned Türü Eserler

Asıl konumuz *Müsned* olduğu için öncelikle *Müsned* sözcüğünün etimolojisine kısaca işaret etmekle başlamak istiyoruz. Müsned, "Dayanmak, yaslanmak" anlamına gelen سند kökünün "if'âl" bâbından türeyen ve ism-i meful veya mastar olarak kullanılan bir sözcüktür. Çoğulu "Mesanid"dir.[2] Himyer devletinin tarihi olayları tespit için kullandıkları yazı ismine, Hz. Şît'in oğullarının konuşma diline ve zamana (dehr)

[1]M. Mustafa A'zamî, *Hadis Metodoloji ve Edebiyatı*, çev. Recep Çetintaş (İstanbul: İz Yay., 2015), 111-112; Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergah Yay., 1983), 275.

[2]Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sadır), 3/220-221; Seyyid Abdülmacid el-Gavrî, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-hadîsiyye* (Dımaşk: Dâru ibn Kesîr, 1428/2007), 704; Mücteba Uğur, *"Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü"* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 281.

Müsned denilmiştir.[3] Bu anlamların yanı sıra *Müsned* sözcüğü Hadis ilminde de pek çok anlamda kullanılmıştır.[4] Bu hususta bilgilere "*Hadis Usûlü Eserlerinde Müsned Istılâhı*" başlığı altında detaylı bir şekilde yer vereceğiz.

Hadis tarihinde *Müsned* adıyla ilk eser telif edenin kim olduğu konusunda farklı isimler ileri sürülmüştür. Dârekutnî'ye (ö. 385/995) göre ilk *Müsned* tasnif eden Nuaym b. Hammâd (ö. 228/843)'dır.[5] Hâtib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ise Esed b. Musa'nın (ö.212/827) bir *Müsned* tasnif ettiğini ve Nuaym'dan yaşça daha büyük ayrıca semâ açısından da öncelikli olduğunu zikretmiştir. Bununla birlikte Nuaym'ın gençliğinde tasnif etmiş olabileceğine de dikkat çekmiştir.[6] Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) terâcim-i ricâle göre telif edenlerin ilkinin Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî (ö. 213/828) ve Ebû Davud et-Tayâlisî (ö. 204/819) olduğunu söylemiştir.[7] İrâkî (ö. 806/1404) ise Ebû Davud et-Tayâlisî'nin *el-Müsned*'inin bu türün ilk eseri olarak nakledildiğini ifade eder. Bu görüşü ifade eden kişiyi buna meylettiren iki husus belirtilir. Birincisi, Ebû Davûd'un dönem bakımından *Müsned* telif eden kimselerden önce gelmesi; ikincisi, bu kitabı onun tasnif ettiğini sanmasıdır. Ancak bu husus realiteye uygun değildir. Eseri Horasanlı hafızlardan biri cem etmiş getirmiş, özellikle de Yunus b. Habîb'in (ö. 267/881) Ebû Davud'dan naklettiği rivayetleri toplamıştır. Bu kitap telif bakımından İmam Şâfiî'nin *el-Müsned*'ine benzemektedir. Nitekim *el-Müsned* de İmam Şâfiî'nin eseri değildir. Onu Nîşâburlu hafızlardan biri el-Esam'ın (ö. 346/957) naklettiği *el-Ümm*'den semâ ettiğinden derlemiş ve ona arz etmiştir.[8] Ebû Nuaym el-İsfahânî'den (ö. 430/1039) gelen bir nakle göre ise Ebû Dâvûd et Tayâlîsî'nin *el-Müsned*'ini, Yûnus b. Habîb için Ebû Mesûd er-Râzî (ö. 258/872) tasnif etmiştir.[9] ez-Zehebî (ö. 748/1348), el-Halîlî'nin (ö.446/1055) "Kitâbu'l-İrşâd"ında, "Basralılardan ilk Müsned tasnif eden Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî, Kûfe'de sahâbe tertibine göre ilk Müsned tasnif eden ise Ubeydullâh b. Mûsâ'dır"[10] ve Ahmet b. Hanbel'in (ö. 241/855) "Bildiğimize göre ilk Müsned yazan kişi Nuaym b. Hammâd'dır" görüşünde olduğunu nakleder.[11] İbn Adî (ö. 365/975), Kûfe'de Yahya el-Himmânî (ö. 228/843), Basra'da Müsedded (ö. 228/843), Mısır'da

---

[3]İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/220-221; A. Kadir Evgin, *Buhari'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi ve Müsned'i* (Ankara: Ankara İlahiyat, 2004,), 43. en-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde Himyerîler'in elif, bâ, tâ şekillerinin aksine Müsned yazıyı kullanıdıkları kaydedilmiştir. Bk. Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshâk, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd (b.y.: ts.), 8.

[4]Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Takribi'n-Nevevî,* thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-kevser, 1415), 1/28.

[5]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 2/599.

[6]el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-ravi ve âdâbü's-sami'*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1403/1983), 2/290.

[7]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 2/599; Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbîlî, *Fehresetu İbn Hayr el-İşbîlî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Tunus: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 2009), 181.

[8]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/190-191.

[9]Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* thk. Şuayb el-Arnavût vd. (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983), 9/362.

[10]ez-Zehebî, *Siyer*, 9/553-554.

[11]ez-Zehebî, *Siyer*, 10/597.

Esedüssünne'nin (ö. 212/827) ilk *Müsned* tasnif edenler olarak nakledildiğini ifade eder. Esed onlardan önce yaşayıp vefat etmiştir. Ukaylî'nin (ö.323/935) naklettiğine göre ise Ali b. Abdülazîz (ö.286/899), Yahya el-Himmânî'yi şöyle derken duymuştur: "Kûfelilerin hakkımdaki ifadelerini dikkate almayın. Onlar ilk *Müsned* derleyen kişi olduğum için beni çekemiyorlar."[12] İbn Hacer'e göre hicri 200'lerin başında bazı hadis imamları sadece Hz. Peygamber'in hadislerinden müteşekkil eserler tasnif etmişlerdir. Ubeydullah b. Musa, Müsedded el-Basrî, Esed b. Musa ve Nuaym b. Hammâd gibi muhaddisler *Müsned* telif etmişler ve daha sonraki imamlar, onları takip etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve Osman b. Ebî Şeybe gibi hadis imamları arasında hadislerini Mesânide göre derlemeyen kimse neredeyse kalmadı.[13] İbadi tarihçi el-Bârunî, Rebi' b. Habib'in (ö. 180/796 [?]) Hadis ilminde ilk telif edilen "*Müsned*"in sahibi olduğunu belirtir.[14] Söz konusu nakillerin dışında kaynaklarda hicri ikinci asır müelliflerinden Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) *el-Müsned*,[15] el-Muâfâ b. İmrân (ö. 185/801) *el-Müsned*[16] ve Abdullah b. Vehb'e (ö. 197/813) *el-Müsned*[17] ismiyle eser nispet edilmektedir. Bu eserler el-*Câmi'* veya *es-Sünen* adlarıyla da geçmektedir.[18] Tüm bilgier ışığında *Müsned* adıyla ilk eser telif edenin kim olduğu hususunda bir uzlaşı sağlanamamaktadır. Dolayısıyla kaynaklarda ismi geçen müelliflerden hangisinin önce *Müsned* telif ettiği kesin olarak belirlenememektedir.

Hicri üçüncü asırda pek çok müellif *Müsned* isimli eser telif etmiştir. İbrâhim b. Nasr el-Mutavvi'î (ö.213/928) *el-Müsned*, el-Humeydî (ö. 219/834) *el-Müsned*, Nuaym b. Hammâd *el-Müsned*, Yahya el-Himmânî *el-Müsned*, Müsedded b. Müserhed *el-Müsned*, Abdullah el-Müsnedî (ö. 229/844) *el-Müsned*, Halef b. Sâlim (ö. 231/846) *el-Müsned*, Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848) *el-Müsned*, Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) *el-Müsned*, Ebû Hayseme (ö. 234/849) *el-Müsned*, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö.235/849) *el-Müsned*, İshâk b. İbrahim el-Hânzâlî (ö. 238/853) *el-Müsned*, Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853) *el-Müsned*, Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854-55) *el-Müsned*, Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, Muhammed b. Eslem (ö. 242/856) *el-Müsned*, İbn Ebî Ömer el-Adenî (ö. 243/858) *el-Müsned*, Ahmed b. Menî' (ö. 244/858-59) *el-Müsned*, el-Cevherî (ö. 247/861) *el-Müsnedü'l-kebîr*, Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64) *el-Müsnedü'l-kebir*, el-Fellâs (ö. 249/864) *el-Müsned*, el-Kevsec (ö. 251/865) *el-Müsned*, Ya'kûb İbrâhim ed-Devrakî (ö. 252/866) *el-Müsned*, ed-Dârimî (ö. 255/869) *el-Müsned*, el-Buhârî (ö. 256/870) *el-Müsnedü'l-kebîr*, Ahmed b. el-Furât (ö. 258/872) *el-Müsned*, Ahmed b. Sinân (ö.

[12]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 2/599.
[13]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/94.
[14]Süleyman el-Bârunî, *Muhtasaru târihi'l-ibâdiyye* (Ummân Sultanlığı: Mektebetü'l-damiri, 1416/1995), 28-29.
[15]Abdullah b. el-Mübârek el-Mervezî, *Müsnedü'l-imam Abdullah b. el-Mübârek*, thk. Subhî el-Bedri es-Samerraî (Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1407/1987) ع; Fuad Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-arabî* (Riyad: 1411/1991), 1/176; en-Nedîm, *el-Fihrist,* thk. Rıza Teceddüd (b.y.: ts.), 284.
[16]ez-Zehebî, *Siyer*, 9/84
[17]Sezgin, *Türâs*, 3/144.
[18]Zekeriya Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicrî ilk üç asır)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 3.

259/872-73) *el-Müsned*, Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875) *el-Müsnedü'l-kebîr ʿale'r-ricâl*, Yakûb b. Şeybe (ö. 262/875) *el-Müsnedü'l-kebîrü'l-muʿallel*, Ebû Zür'a (ö. 264/878) *el-Müsned*, er-Remâdî (265/878) *el-Müsnedü'l-kebîr*, Ammâr b. Recâ (ö. 267/880) *el-Müsnedü'l-kebîr,* Ahmed b. Seyyâr (ö. 268/881) *el-Müsned*, Bakî b.Mahled (ö. 276/889) *el-Müsned*, el-Fesevî (ö. 277/890) *el-Müsned*, el-Birtî (ö. 280/893) *el-Müsned*, el-Hâris b. Ebî Üsâme (ö. 282/895) *el-Müsned*, İsmâîl el-Kâdî (ö. 282/895) *el-Müsned*, el-Anberî (ö. 285/898 [?]) *Müsnedü'l-kebîr*, Ali b. Abdülaziz el-Beğavî (ö. 286/899) *el-Müsned*, İbn Ebî Âsım (ö. 287/900) *el-Müsned*, el-Kabbânî (ö. 289/902) *el-Müsned*, Temîm b. Muhammed (ö. 290/903) *el-Müsnedü'l-kebîr ʿale'r-ricâl*, el-Bezzâr (ö. 292/955) *el-Müsned*, Nasrek el-Kindî (ö. 293/906) *el-Müsned*, İbrâhim b. Ma'kıl (ö. 295/908) *el-Müsnedü'l-kebîr*, Mutayyen'nin (ö. 297/909-10) *el-Müsned* adlı eserlerini bu çerçevede zikredebiliriz.

Müsned türü kitapların telifine hicri üçüncü asırdan sonra da devam edilmiştir. İbrâhim b. Yûsuf er-Râzî (ö. 301/914) *el-Müsned*, İbn Nâciye (ö. 301/914) *el-Müsned*, el-Büştî (ö. 303/915) *el-Müsned*, Hasan b. Süfyân (ö. 303/916) *el-Müsnedü'l-kebîr*, el-Mutarriz (ö. 305/917) *el-Müsned*, er-Rûyânî (ö. 307/919-20) *el-Müsned*, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (ö. 307/919) *el-Müsned*, İbn Huzeyme (ö. 311/924) *el-Müsned*, İbn Ebî Dâvûd (ö. 316/929) *el-Müsned*, İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) *el-Müsned*, eş-Şâşî (ö. 335/946) *el-Müsned*, İbn Hibbân (ö. 354/965) *el-Müsned*, el-Mâsercisî'nin (ö. 365/976) *el-Müsnedü'l-kebîr*'i gibi.[19]

2.Hadis Usûlü Eserlerinde Müsned Istılâhı

Bu başlık altında *Müsned* ıstılâhının Hadis Usûlü eserlerinde nasıl tanımlandığına dair bilgileri özetlemeye çalışacağız. Bu bilgileri bilhassa kronolojik olarak ve Hadis Usûlü bilgilerinin yer aldığı kaynakları dikkate alarak vereceğiz.[20]

Müslim b. el-Haccâc'ın "*Mukaddime*"sinde *Müsned* sözcüğü yer almamaktadır.[21]

---

[19]en-Nedîm, *el-Fihrist*, 285, 286, 287, 288; İbn Hayr, *Fehrese*, 177-192; Şemsüddîn Muhammed b. Câbir el-Vâdîâşî, *Bernamecu İbn Câbir el-Vâdîâşî,* thk. Muhammed el-Habib el-Heyle (Tunus: Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, 1981/1401), 192, 198, 199, 201, 202, 203; İbn Hacer el-Askalâni, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1998), 129-140; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî), 2/1678-1685 Abdülazîz ed-Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddisîn*, çev. Muhammed Ekrem en-Nedvî (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâmî) 65, 67, 69, 131-144; Ebû Abdillah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Beyrût: Dâru'l-beşar-ı islâmîyye, 1414/1993), 60-76; *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yay., 1994), 91-108; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996), 198-208; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1977), 233-238; Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 62-246.

[20]Araştırmamızın temel amacınlarından biri Hadis Usûlü eserlerinde *Müsned* Istılâhının mahiyetini tespit etmektir. Bu gayeyi gerçekleştirmek için kaynaklardan fazlaca nakillerde bulunacağız.

[21]Bk. Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrût: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1412/1991), 3-35.

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889)*"Risâletu Ebî Davud ila ehli Mekke"*sinde *Müsned* sözcüğü, hadis anlamında geçmektedir.[22]

Tirmizî'nin (ö. 279/892) "*Kitâbu'l-ilel*"inde *Müsned* sözcüğü kullanılmamıştır.[23]

Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) "*el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ ʿî*" adlı eserinde *Müsned* sözcüğü tanımlanmamıştır.[24]

Hâkim en-Nîsâbûrî'nin "*Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*"inde *Müsned* sözcüğü, genel olarak eser ismi ve hadis anlamlarıyla ifade edilmiştir. Hâkim, "*Yaşı şeyhinden hadis almaya elverişli olan bir muhaddisin semâsını açık bir şekilde belirterek, sahâbîden Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir senedle rivayet ettiği hadise*" *Müsned* hadis demiştir. İsnâdın Mevkûf, Mürsel, Mu'dal ve Müdelles olmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca isnâtta "*uhbirtu an fulânin*", "*huddistu an fulânin*", "*beleğanî an fulânin*", "*rafe'ahu fulânun*", "*ezunnuhu merfûan*" gibi ifadelerin de bulunmamasını şart koşmuştur. Ancak bu şartları taşıyan her hadise Sahîh hükmünün verilemeyeceğini de eklemiştir. Özetle, Hâkim'e göre *Müsned* ıstılâhı, "*Muttasıl-Merfû*" anlamına gelmektedir. Müslim'in eser ismini "*el-Müsnedü's-sahîh*" olarak zikretmiştir.[25]

Hatîb el-Bağdâdî'nin "*el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*" adlı eserinde *Müsned*, bir hadis çeşidi olarak ele alınmıştır. Hatîb'e göre muhaddisler *Müsned* tabiriyle isnâdın muttasıl oluşunu kastederler ancak onu daha çok Hz. Peygamber'e isnâd edilen hadisler için kullanırlar. Senedin ittisalini ise her bir ravinin bir önceki raviden hadisi işitmesi şeklinde açıklamıştır.[26]

"*Takyidü'l-ilm*"de *Müsned* sözcüğü yer almamaktadır.[27]

*"el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sami"*de *Müsned* tabiri genel olarak eser ismi, hadis, Hadis Edebiyatının bir tasnif türü anlamlarıyla kullanılmıştır.[28] Müslim'in eserini Hâkim gibi o da *Müsned* ismiyle isimlendirmiştir. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Ebû Hayseme, Abd b. Humeyd, Ahmed b. Sinân gibi birçok müellifin eserini

[22]Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Risâletu Ebî Dâvûd ila ehli Mekke fi vasfi Sünenih*, thk. Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmi, 1405), 26, 31, 32.

[23]Burada konu ettiğimiz *Kitâbu'l-ilel* ile Tirmizî'nin *el-Câmi'ü'l-kebîr*'inin sonunda yer verdiği bölümü kastetmekteyiz. Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi'ü'l-kebîr,* thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1996) Kitâbu'l-ilel, (VI, 227-257).

[24] Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ ʿî* thk. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1404/1984) 212, 547.

[25]Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs ve kemiyyeti ecnasihi,* thk. Ahmed b. Faris es-Sellum (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1424/2003), 113, 127, 137, 143, 146, 148, 149, 152, 156, 165, 197, 313, 428, 610, 632, 661.

[26]*Müsned* tabirinin geçtiği yerler için bakınız. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye), 4, 21, 163, 327, 386, 395, 396, 397, 405.

[27]Bk. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, thk. Yusuf el-Iş (Beyrût: Dâru İhyai's-sünneti'n-nebeviyye, 1974)

[28]el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 1/145, 185, 188, 189, 190, 194, 213, 217, 284, 290, 291, 292, 294, 302.

Müsned türü olarak ifade etmiştir.[29] Sahâbe adlarına göre düzenlenen *Müsnedlerin* tasnif metotlarına değinmiş ve bu hususta şunları zikretmiştir:

1. Sahâbe isimlerinin ilk harfine göre alfabetik tasnif edilenlerde: "*Übey b. Kâ'b*", "*Üsâme b. Zeyd*" gibi sahâbîlerle başlanır.
2. Kabîle isimlerine göre tasnif edilenlerde: Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşimoğulları öncelenir, sonra Hz. Peygamber'in nesebine yakınlık derecesine göre diğer sahâbîler sıralanır.
3. Sahâbenin İslâm'daki öncelik sırasına ve dindeki konumuna göre tasnif edilenlerde: "*Aşere-i Mübeşşere*" ile başlanır, sonra "*Bedir Ehli*"yle devam edilir. Hatîb el-Bağdâdî bu metodu benimsemiştir. Bunun dışında *Müsned*'in muallel olarak tasnif edilmesinin hoş görüldüğünü de belirtmiştir. Çünkü ona göre illetleri bilmek hadis ilminin en değerli çeşitlerindendir.[30] Mesânide göre eser tasnif etmek isteyenlerin Merfû rivayeti Mevkûf olandan ayırt etmesi gerektiğine de işaret eder.[31] el-Bağdâdî orijinal eserlerin telifinden sonra eserlerin metotlarından hareketle böyle bir tarif yapmıştır. Bu, bizim kronolojik olarak başvurduğumuz eserlerden tespit ettiğimiz ilk *Müsned* tarifidir. Ancak belirtmeliyiz ki *Müsned* ismiyle naklettiği Müslim'in eseri söz konusu özellikleri sağlamadığı için bu tarifin dışında kalmaktadır.

Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) "*el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ"* adlı eserinde *Müsned* sözcüğü tanımlanmamıştır.[32]

İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) "*Ulumü'l-hadis"* adlı eserinde *Müsned* sözcüğüne genel olarak hadis, eser adı, Hadis Edebiyatının bir tasnif türü anlamlarıyla yer verilmiştir. İbnü's-Salâh *Müsned* hadis konusunda üç görüş nakletmiştir.

1. Hatîb el-Bağdâdî'nin tarifi: Hadis ehlinin nazarında *Müsned*, senedin başından sonuna kadar muttasıl olan hadistir. Bununla beraber *Müsned*, sahâbe ve başkalarından gelenler için değil daha çok Hz. Peygamber'e isnâd edilenler için kullanılır.
2. İbn Abdilber'in tarifi: *Müsned*, bilhassa Hz. Peygamber'e kadar ulaşan hadistir. Bu bazen "Mâlik → Nâfi'→İbn Ömer → Resulullah" senedindeki gibi muttasıl, bazen de "Mâlik → Zührî → İbn Abbâs → Resulullah" senedindeki gibi Munkatı' olur.
3. Ebû Ömer'in bazılarından naklettiği tarif: Müsned, Muttasıl ve Merfû olan hadistir. Hâkim en-Nîsâbûrî bu tarifi benimsemiştir.[33]

[29]el-Bağdâdî, *el-Câmi'*,2/185.
[30]el-Bağdâdî, *el-Câmi'*,2/292, 294.
[31]el-Bağdâdî, *el-Câmi'*,2/290.
[32]*Müsned* lafzının geçtiği yerler için bk. Kâdî İyâz, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ'*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kahire/Tunis: Dâru't-türâs/el-Mektebetü'l-atika 1389/1970), 4,32, 41, 86, 103, 117.

Sahâbîlerin "Resulullah aramızdayken şunu yapmakta bir beis görmezdik", "Onun zamanında şöyle şöyle denirdi", "O, hayatta iken şöyle şöyle yaparlardı" gibi sözleri Merfû ve *Müsned* olarak değerlendirilmiş ayrıca bunların *Müsned* kitaplarında tahriç edildiği belirtilmiştir. Sahâbînin "Şöyle yapmakla emredildik" veya "Şunu yapmaktan nehyedildik" gibi sözleri de muhaddislerin nazarında Merfû ve *Müsned* sayıldığı nakledilmiş, bir ayetin nüzûl sebebi hakkında sahâbînin tefsiri *Müsned* hadis kapsamında değerlendirilmiştir.[34] İbnü's-Salâh, Sahîh hadisin tanımında *Müsned* hadis lafzına yer vermiştir. "Adalet ve zabt sahibi bir ravinin kendisi gibi adalet ve zabt sahibi bir raviden senedin sonuna kadar muttasıl bir senedle şaz ve illeti olmaksızın naklettiği *Müsned* hadise" Sahîh hadis demiştir.[35] Bu itibarla İbnü's-Salâh'a göre Sahîh hadis, senedi muttasıl olan *Müsned* hadis demektir. Ancak Nevevî, Sahîh hadis tanımında "Senedi Muttasıl olan (ما اتصل سنده)" ifadesiyle iktifa ederek İbnü's-Salâh'ın "Senedi Muttasıl olan *Müsned* (الحديث المسند الذي يتصل إسناده)" ifadesini tariften çıkarmıştır. Süyûtî bu durumu ifadenin daha özlü oluşu ve Merfû ve Mevkûfu kapsayışıyla açıklamıştır.[36]

İbnü's-Salâh, Mesânide göre telif edilen eserlerin tasnif metotlarına da değinmiştir. Bu tür eserlerde konular farklılık arz etse de her bir sahâbînin bütün hadislerini bir araya toplamak esastır. Bu tasnif metodunu tercih eden kişi sahâbe isimlerini alfabetik olarak sıralar. Ya da kabîle isimlerine göre tasnif eder ve Hâşimoğullarıyla başlar, sonra Hz. Peygamber'in nesebine yakınlık derecesine göre diğer sahâbîleri zikreder. Bu tasnifin yanı sıra sahâbîlerin önceliğine göre tertip eder. Bu durumda "*Aşere-i Mübeşşere*" ile başlar, sonra Bedir ve Hudeybiye ehli, Hudeybiye ve Mekke'nin fethi arasında İslâm'a girenler ve hicret edenlerle devam eder. Daha sonra Ebû't-Tufeyl ve benzeri küçük sahâbîler ile hanım sahâbîleri sıralayarak son verir. Hâtib el-Bağdâdî, sahâbenin İslâm'daki öncelik sırasına göre düzenlenen *Müsnedlerde* "hanım sahâbîleri" zikretmemiştir. İbnü's-Salâh ise görüldüğü üzere sıralamanın sonuna hanım sahâbîleri eklemiştir.[37] Ancak dikkat çekmeliyiz ki bazı eserlerde hanım sahâbîlerin tasnifsel sırası eserin sonuna bırakılmamıştır. Bu hususu "Müsned Istılâhının Problemleri" başlığımızda örnekleyeceğiz. İbnü's-Salâh'a göre bu tasnif en güzel metottur. Birincisi ise yani Sahâbe isimlerini alfabetik sıralama metodu daha kolaydır. Bu tasniflerin dışında farklı tertipler de söz konusudur. Yakup b. Şeybe'nin *Müsned*'inde benimsediği gibi hadisleri Muallel olarak tasniflemek, hadis tasnifinin en yüksek mertebelerindendir ki bu metotta her bir hadisin nakil yollarını ve ravilerin ihtilaflarını toplamak esastır. Telifte özen gösterilen bir diğer metot da her bir şeyhin hadislerini münferit olarak diğerlerinden ayırarak tasnif etmektir. Muhaddisler

[33]Ebû Amr Osmân Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmü'l-hadîs,* thk. Nureddin Itr (Beyrût: Dâru'l-fikr), 42, 43.
[34]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 48, 49, 50. Ayrıca bk. el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 2/291-292; en-Nisâbûri, *Ma'rife*, 148, 149, 156.
[35]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 11.
[36]Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, thk. Muhammed Osman el-Hışt (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1405/1985), 25; es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/61.
[37]Krş. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 253. el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 292.

Eyyûb es-Sahtiyânî, Zührî ve Evzâî gibi birçok kişinin hadislerini toplamışlardır. Aynı şekilde "Mâlik → Nâfi' →İbn Ömer", "Süheyl b. Ebî Salih →babası →Ebû Hüreyre", "Hişâm→ babası→ Hz. Âişe" gibi terceme/biyografi esaslı tasnifler de vardır.[38] İbnü's-Salâh *Müsned* telif eden müelliflere de değinmiştir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. Musa, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Abd b. Humeyd, ed-Dârimî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Hasan b. Süfyân, el-Bezzâr gibi muhaddisleri bu itibarla zikretmiştir. Bu müelliflerin metotlarının "*kendisiyle delil getirilebilir bir hadis olup olmamasına bakmaksızın, her bir sahâbînin rivayet ettiği hadisi Müsnedinde tahriç etme*" şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bu itibarla mertebe bakımından el-Kütübü'l-hamse (Sahihayn, Ebû Ebû Dâvûd ve en-Nesâî'nin *Sünenleri* ve et-Tirmizî'nin *Câmi'*) ve el-Kütübü'l-hamse'ye ilhak edilen bâb tertibli Musannef kitaplarından geridedir. [39]

Nevevî'nin (ö. 676/1277) "*et-Takrib ve't-teysir"* adlı eserinde *Müsned* sözcüğüne eser ismi, hadis, Hadis Edebiyatının bir tasnif türü anlamlarıyla yer verilmiştir. Nevevî, *Müsned* hadis bahsinde İbnü's-Salâh gibi üç görüşü nakletmiştir. *Müsnedlere* göre tasnif edilen eserlerin metotlarını da İbnü's-Salâh gibi tarif etmiş ve bu kapsamda şu ifadelere yer vermiştir. "Her bir sahâbîye isnât edilen Sahîh ve Zayıf hadisler tercemesinde toplanır. Buna göre Sahâbe isimleri ya alfabetik olarak sıralanır ya da kabîle isimlerine göre tasnif edilir ki bunda Hâşimoğullarıyla başlanır, sonra Hz. Peygamber'in nesebine yakınlık derecesine göre diğer sahâbîler tasnif edilir. Bunun yanı sıra sahâbîlerin önceliğine göre de tertip edilebilir. Burada "*Aşere-i Mübeşşere*" ile başlanır, sonra Bedir ehli ve Hudeybiye, Hudeybiye ve Mekke'nin fethi arasında hicret edenlerle devam edilir. Daha sonra küçük sahâbîler ve müminlerin anneleriyle başlanarak hanım sahâbîler sıralanır."[40]

İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) "*İhtisâru ulûmi'l-hadis"* adlı eserinde de *Müsned* sözcüğü genellikle eser ismi, hadis, hadis edebiyatının bir tasnif türü anlamlarıyla kullanılmıştır. Abd b. Humeyd, ed-Dârimî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, el-Bezzâr Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Hasan b. Süfyân, İshâk b. Râhûye, Abdullah b. Musa'nın *Müsned*'i, *Müsned* türü eser olarak zikredilmiştir. İbn Kesîr'e göre söz konusu müellifler her bir sahâbînin rivayet ettiği hadisi *Müsnedinde* tahric etmiştir.[41] İbn Kesîr'in bu çerçevede İbnü's-Salâh'a tabi olduğunu söyleyebiliriz.

Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) "*en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh"* adlı eserinde *Müsned* tabiri bir hadis çeşidi olarak tanımlanmıştır. Bu hususta şu bilgilere yer verilmiştir: *Müsned*, dağın alt tarafından yükselen, yücelen anlamına gelen senedden türemiştir. Çünkü Müsnid onu söyleyenine yükseltir. Muhaddislerin "*Falanca seneddir*"

[38]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 253, 254.
[39]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 37, 38.
[40]Geçtiği yerler için bk. en-Nevevî, *et-Takrib*, 30, 32, 35, 58, 82, 83, 121.
[41]Ebü'l-Fida İsmail b. Kesîr el-Kureşî, *İhtisâru ulûmi'l-hadîs*, thk. Mahir Yasin el-Fahl (Riyad: Dâru'l-meyman, 1434/2013), 91, 100, 104, 105, 110.

yani güvenilirdir sözünden türemiş olması da mümkündür. Münekkit, sıhhat ve zayıflık konusunda senede itimat ettiği için metnin geliş yolu hakkındaki haber, *Müsned*[42] olarak isimlendirilir. Musannifin *Müsnedin* tarifi konusunda naklettikleri, üç görüşte özetlenir. Birincisi, Hz. Peygamber'e ref' edilmese de *Müsned*, senedi Muttasıl olandır. İkincisi, Muttasıl olmasa da Hz. Peygamber'e ref' edilendir. Üçüncüsü, Hem Muttasıl hem de Merfû olandır. Bu görüşlere dayalı olarak Mürsel, Mevkûf ve Mu'dal'ın, *Müsned* olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği ele alınır. Bu kapsamda Mürsel, birinci görüşe göre *Müsned* olarak isimlendirilmez. Çünkü isnadı Muttasıl değildir. İkinci görüşe göre isimlendirilir. Çünkü Mürsel, Hz. Peygamber'den Munkatı' olarak gelir. Üçüncü görüşe göre de isimlendirilmez. Çünkü Mürsel'de ref' olmakla birlikte ittisal şartı yitirilmiştir. Mevkûf, birinci görüşe göre *Müsned* olarak isimlendirilir. Çünkü isnadı Muttasıl'dır. İkinci ve üçüncü görüşe göre isimlendirilmez. Aynı şekilde Mu'dal'da birinci ve üçüncü görüşe göre isimlendirilmez. İkinci görüşe göre ise isimlendirilir. Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdilber'in tariflerine işaret edilir. Muhibbüddîn et-Taberî, *Müsned*'in Hz. Peygamber'e ref' edilen rivayet olduğu görüşünü *el-Muhtasaru'l-mülahhas* adlı eserinde benimsemiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, el-Bezzâr gibi *Müsnedleri* derleyen imamların tasarruflarında da zahir olan budur. *Kitâbu'l-vüsûl*'ün müellifi iki türün yani *Müsned* ve Muttasıl'ın bir araya gelmemesini daha tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Ebû el-Hasen b. el-Hisâr *Takrîbu'l-medârik*, İbn Halfûn *el-Müntekâ*, el-Mukrî Cüz'ünde *Müsned*'in Muttasıl-Merfu olduğu görüşünü benimsemiştir.[43] Muhaddislerin eserlerinde benimsedikleri tasnif metotlarına da değinmiştir. Bazı muhaddislerin terâcimu'r-ricâle göre *Müsned* telif ettiğini belirtir. Bu metotla ilk eser telif edenin Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî ve Ebû Davud et-Tayâlisî olduğunu söyler ardından Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Ebû Hayseme gibi hadis imamlarının onları takip ettiğini nakleder. Ebû Davud et-Tayâlisî'ye nispet edilen *Müsned*'in ona ait olmadığını aksine Yunus b. Habîb'in ondan semâsı olduğunu ifade eder.[44]

Irâkî'nin (ö. 806/1404) *"et-Takyid ve'l-izah"* adlı eserinde *Müsned* sözcüğü, hadis ve eser ismi anlamında kullanılmıştır. Irâkî, Dârimî'nin *el-Müsned*'inin bâblara göre tasnif edildiğini söyler. İbnü's-Salâh'ın, *Müsned* eserler arasında Dârimî'nin *el-Müsned*'ini saymasına katılmayan Irâkî bu durumu şöyle değerlendirir: "Dârimî'nin *Müsned'i, Kütüb-i Hamse gibi bâblara göre telif edilmiştir. Bâblara göre tertib edilse de Buhâri'nin hadisleri Müsned olduğundan kitâbına Müsnedü'l-câmi'u's-sahîh adını verdiği gibi Dârimî'nin kitâbı da el-Müsned adıyla meşhur olmuştur. Ancak bu eserde çok sayıda Mürsel, Munkatı', Maktû hadisler yer almaktadır."*[45] Kâtip Çelebi de İbnü's-Salâh'ı

[42]*Müsned*'in yanı sıra "Sened" olarak da isimlendirilmiştir. Bk. es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/27.
[43]Geniş bk. Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh* (Riyad: Edvaü's-selef, 1419/1998), 1/405-409.
[44]ez-Zerkeşî, *en-Nüket*, 343-350.
[45]Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin el-Irâkî, *et-Takyid ve'l-izâh şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (el-Mektebetu's-Selefiyye 1389/1969), 56, 57, 58.

eleştirir. İbnü's-Salâh'ın onu *Müsned* kitaplar arasında saydığını ancak hakkında yanılgıya kapıldığını çünkü eserin "*mesânid*"e göre değil aksine "*ale'l-ebvâb*"a göre düzenlendiğini söyler.[46]

İbn Hacer (ö. 852/1149) "*Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker"*de *Müsned* hadisi "Zahiri muttasıl olan bir isnâdla sahâbînin Merfû olarak rivayet ettiği hadîs" şeklinde tarif eder. Tarifteki "Merfû" tabirinin cins, "Sahâbî" lafzının ise fasıl konumunda olduğunu söyler. Bu itibarla tâbiîn veya sonrakilerin ref' ettiği rivayetler tarifin dışında kalır. tâbiînin ref' ettiği "Mürsel" daha sonrakilerinki ise "Mu'dal" ya da "Muallak" rivayetlerdir. Tarifte geçen "zâhiri muttasıl olan bir isnâdla" tabiri ise zahiri inkıtâ olan hadisleri tarifin dışına çıkarır ve ittisal ihtimali olan hadisleri de tarifin içine alır. İbn Hacer müdellisin ve likâsı sabit olmayan muâsırın an'anesi gibi gizli inkıtânın, hadisi *Müsned* olmaktan çıkarmayacağını ekler. Nitekim *Müsned* hadisleri tahriç eden imamların bunu benimsediklerini belirtir. İbn Hacer bu tarifin, Hâkim'in yaptığı tarife de uygun olduğunu söyler. Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdilber'in tarifine de değinir. İbn Abdilber'in tarifini isabetli bulmaz. İbn Hacer, Mesânide göre telif edilen eserlerin tasnif metoduna da kısmen değinmiştir. Bu tür eserlerde her bir sahâbî *Müsnedinin* ayrı olarak İslâma giriş önceliğine ya da alfabetik sıraya göre tasnif edildiğini belirtir.[47]

Süyûtî'nin *(ö. 911/1505) "Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevî"* adlı eserinde Hadis ilminde *Müsnedin* üç anlama geldiği zikredilmiştir. *Müsned*'in anlamlardan biri Hadistir. İkincisi Sahâbenin isnâd ettiği diğer bir deyişle naklettiği rivayetlerin derlendiği kitaptır. Burada ismi mef'ul konumundadır. Üçüncüsü mastar olarak, isnâd

[46]Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1682-1683. W. Montgomery Watt, Dârimî'nin eserine *Müsned* denilse de tertîbi itibariyle diğer dört *Sünene* benzediğini yani fıkhî meselelere göre tasnif edildiğini söyler. *Müsned* tâbirinin, çoğunlukla her hadîsin ilk râvîsine göre bölümlere ayrılmış bir hadîs mecmuâsı anlamına geldiğini ve Ahmed b. Hanbel (241/855)'in *Müsned*'indeki tertîbinden dolayı bu şekilde anıldığını belirtir.Bk. W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Sarkaç Yay.,) 316. Goldziher'e göre Dârimî'nin eseri *Müsned* kelimesinin manasının genişlemesi sonucu "*Müsned*" şeklinde isimlendirilmiştir. Plan bakımından "*Sünen*" olan eser hukukla alakalı olmayan hadisleri ihtiva ettiği için *Câmi'* olarak da adlandırılmıştır. Leiden'deki Dârimî nüshası (Catalogue Lugd. Batav., IV. 49) *"Kitabu'l-müsnedi'l-câmi'"* (*al-Musnad al-Jâmi'*) şeklinde isimlendirilmiştir. Ignaz Goldziher, **Muslim studies: (Muhammedanische studien)**, edited by S.M. Stern translated from the German by C.R. Barber, S.M. Stern (George Allen & Unwin London 1971), 2/258-260. Goldziher, "Müsned" tabirinin kullanım olarak genişlik kazanmasıyla bu tabirin "Câmi'" isimli eserler için de kullanıldığına işaret etmiştir. Goldziher'e göre dilsel kullanımda Müsned terimi hadisle alakalı tüm çalışmalara evrilmeye doğru genişlik kazanmıştır. Çeşitli hadis yazım metotları arasında kesin bir ayrımın yapılmadığı dönemde doğru kullanımıyla "Câmi'" olarak adlandırılması gereken eserlere "Müsned" denilmiştir. Lingustik kullanımın bu uzantısı gittikçe daha da yaygınlaşmıştır. Öyleki Buhârî ve Müslim'in eseri Buhârî'nin "Müsned"i veya Müslim'in "Müsned"i tesmiyeleriyle sıkca ifade edilir olmuştur. Goldziher, *Muslim studies*, 2/231.

[47]Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Şerhü'n-Nuhbe Nüzhetü'n-nazar* thk. Nureddin Itr (Mektebetül-Büşra, 1432/2011),112, 144-145. İbn Hacer'in *Müsned* hadisin tarifinden sonra düştüğü açıklamada "cins", "fasıl", "cem" ve "ağyar" görülüyor. Bu durum Mantık ilminden istifade etiğini göstermektedir. Bk. Tahsin Kazan, *İbn Hacer'in Hadis Usûlüne Getirdigi Yenilikler,* (İstanbul, Gelenek Yay., 2018), 158.

[47]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/28.

demektir. "*Müsnedü'ş-Şihâb*", "*Müsnedü'l-Firdevs*" gibi. Bununla kastedilen Şihâb ve Firdevs'in hadislerinin isnâdıdır.[48] Müslim'in eserinden bahsedilmiş ve Müslim'in talebesi İbn Süfyan'dan şu nakle yer verilmiştir: "Müslim *Müsned* hadislerden üç kitap tahriç etti. Birincisi insanlara okuduğu bu kitap, ikincisi İkrime ve İbn İshâk gibi ravilerin olduğu kitap, üçüncüsü Zayıf ravileri ihtiva eden kitaptır"[49] Ayrıca Müslim'in "*el-ale'ricâl*"e göre *Müsnedü'l-kebîr* adında bir eserinin olduğu, Hâkim'den nakledilir.[50] *Müsned* eserlerin tasnif metotlarına değinilmiştir. Her bir sahâbîden nakledilen Sahîh, Hasen ve Zayıf hadisler, sahâbînin tercemesinde derlenir. Burada Taberânî'nin yaptığı gibi Sahâbe isimlerini alfabetik sıralamaya göre tasnif etme yöntemi vardır ki bu hadise en kolay şekilde ulaşmayı sağlar. Bunun dışında kabîlelere göre de tertip edilir, bu durumda Hâşimoğulları ile başlanır ardından neseb bakımından Hz. Peygamber'e yakınlık sırası gözetilir veya İslâm'a giriş önceliğine göre tasnif edilir. Bu çerçevede "*Aşere-i Mübeşşere*" ile başlanır daha sonra sırasıyla Bedir savaşına ve Hudeybiye'ye katılanlar, Hudeybiye ile Mekke'nin fethi arasında hicret edenler, Mekke'nin Fethi günü Müslüman olanlar, Sâib b. Yezîd (ö. 91/710) ve Ebü't-Tufeyl (ö.100/718-9) gibi küçük sahâbîler ve müminlerin anneleriyle başlanarak hanımlar zikredilir.[51] Süyûtî kendinden önce yapılan *Müsned* hadis tariflerini ele alır sonunda bir değerlendirmede bulunur. Bu hususta şunları nakleder:

Hatîb el-Bağdâdî "*el-Kifâye*"de ehli hadis nazarında senedi râvisinden sonuna kadar muttasıl olan hadise *Müsned* demiştir. Bu durumda *Müsned*, Merfû, Mevkûf ve Maktû' hadisi de içine alır. İbnü's-Sabbâğ (ö. 447/1084) *el-Udde*'sinde bu görüşü benimser. Bununla isnâdın muttasıl oluşu kastedilir. Buna göre Müdellisin 'an'ane ile naklettiği ve likası tespit edilemeyen muâsırların rivayetleri gibi gizli inkıtâ olan hadisler de *Müsned* kapsamına girer. *Müsned* hadisleri tahriç eden müellifler bu hadisleri dikkate almışlardır. Nevevî, İbnü's-Salâh gibi *Müsned* tabirinin başkalarından değil ekseriyetle Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetler için kullanıldığını söyler. Süyûtî, İbn Abdilber'in *Müsned* tarifine de yer verir. Buna göre *Müsned* ve Merfûnun aynı anlama geldiğini nakleder. Hâkim ve başkalarının *Müsnedi;* Mevkûf, Mürsel, Mu'dal ve Müdellesin aksine sadece Muttasıl-Merfû rivayetler için kullandıklarını söyler. Süyûtî'ye göre bu en isabetli olandır ve Hatîb'in ifadesinden de uzak değildir. Bu durumda *Müsned*, Merfûdan daha özeldir.[52]

Tâhir el-Cezâirî *Tevcihü'n-nazar*'da âlimler tarafından yapılan *Müsned* hadis tariflerini üç maddede özetler:

Birincisi; Muttasıl bir sened ile Hz. Peygamber'e ref' edilen hadise denir. Bu tarif, Hâkim'in *Ulûmü'l-hadîs* ve İbn Abdilber'in *et-Temhîd* eserinde bir grup ehli

[48]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/28.
[49]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/103.
[50]ez-Zehebî, *Siyer*, 12/579.
[51]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 2/600.
[52]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1, s.199, 200; el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 21.

hadisten nakledilmiştir. Meşhur olan bu görüşle "*Müsned*", "Muttasıl" ve "Merfû" kavramları arasındaki fasıl ortaya çıkmaktadır. Merfû hadiste senedin muttasıl olup olmayışına bakılmaksızın metnin durumuna itibar edilir. Muttasıl hadiste ise metnin Merfû veya Mevkûf olmasına bakılmaksızın senedin durumuna bakılır. *Müsned* hadiste her iki husus itibara alınır yani hem metnin Merfû olmasına hem de senedin muttasıl olmasına bakılır. Bu durumda *Müsned*, Merfû ve Muttasıldan daha özel olur. Aralarında "umum-husus-mutlak" ilişkisi vardır. Böylece "Her *Müsned*, Merfûdur" ve "Her *Müsned*, Muttasıldır" ancak "Her Merfû, *Müsned* değildir" ve "Her muttasıl, *Müsned* değildir" Bu önermeyle *Müsned* hadis ile Merfû ve Muttasıl hadis arasındaki farka dikkat çekilmektedir.[53]

İkincisi; ilk râvîsinden son râvîsine kadar muttasıl bir isnâd ile nakledilen hadise denir. Hatîb el-Bağdâdî bunu hadis âlimlerinin çoğunluğunun görüşü olarak nakleder. Bu tarife göre Merfû ve Mevkûf da *Müsnedin* kapsamına girer ve *Müsned* ile muttasılın arasındaki fark ortadan kalkar. Ancak şu farkla ki muttasıl hem Merfû hem de Mevkûf için söz konusuyken *Müsned* ise çoğunlukla Merfû için az da olsa Mevkûf için kullanılır. Ancak Hatîb el-Bağdâdî'nin tanımına göre tâbiînin sözü olan Maktû' ile Etbâ'u't-tâbi'în'in sözleri de *Müsnedin* kapsamına girer.

Üçüncüsü; Senedi ister muttasıl olsun ister munfasıl olsun özellikle Hz. Peygamber'e ref' edilen hadise denir. Bu tarife göre *Müsned* ile Merfû müsâvî olur.[54] Mesânide göre tasnif edilen eserlerin tasnif metoduna değinen Tâhir el-Cezâirî daha önce yer verdiğimiz bilgileri nakletmiştir. [55]

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) "*Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker*" ve Emîr es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *"Tavzîhü'l-efkâr"* adlı eserlerinde *Müsned/Mesânid* kavramı "Sahâbenin derece ve tabakalarındaki farklılığına göre her bir sahâbî Müsnedinin ayrı ayrı toplandığı ve Sahîh veya Zayıf olsun bütün rivayetlerinin naklinin gerekli olduğu kitaplardır" şekilde tanımlanmışlardır. Bu tarifi Emir es-San'ani, İbnü's-Salâh'a nispet ederek aktarmaktadır. Ancak söz konusu tarif İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadis*'inde geçmemektedir. Dikkat çekmeliyiz ki Ali el-Kârî de bu tanımı İbnü's-Salâh'a atfetmemiştir. [56]

Abdülazîz ed-Dihlevî'nin (ö. 1239/1824) *Ucâle-i Nâfia* adlı eserinde, Muhaddislerin nezdinde alfabetik sıraya veya İslâma giriş önceliğine ya da nesep şerefine uygun olarak sahâbe tertibine göre hadislerin zikredildiği kitaplara

---

[53]Tâhir b. Sâlih b. Ahmed el-Cezâirî, *Tevcîhü'n-nazar ila usûli'l-eser* (el-Matbaatu'l-Cemaliyye, 1328/1910), 66; Muhammed b. İsmâîl el-Emir es-San'ânî, *Tavzîhü'l-efkâr li-meânî tenkîhi'l-enzâr* (Medine: el-Mektebetü's-selefiyye) 1/259.

[54]el-Cezâiri, *Tevcihü'n-nazar*, 66.

[55]el-Cezâiri, *Tevcihü'n-nazar*, 325, 326.

[56]Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî el-Kârî, *Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker*, thk. Muhammed Nizar Temîm vd. (Beyrût: Dâru'l-erkam) 356-357; es-San'ânî, *Tavzîhü'l-efkâr*, 2/15.

Müsned/Mesânid, demektedir. Hadisleri alfabetik sıraya göre toplamayı arzu eden muhaddisler Ebû Bekir, Usâme b. Zeyd, Enes b. Mâlik'in hadislerini diğer sahâbe büyüklerinin hadislerine takdim ederler. İslâma giriş önceliğine göre tasnif ettiklerinde önce "*Aşere-i Mübeşşere*"yi sonra hilafet sırasıyla Hulefâ-yi Râşidîn'in tümünü, Bedir ve Hudeybiye ashabını, Fetih Müslümanlarını ve kadın sahâbîleri zikreder. Kabîle ve soylara göre tertip ettiklerinde Hâşimoğullarını takdim ederler ardından neseb bakımından Hz. Peygamber'e yakınlık sırasına göre bütün kabîleleri sıralarlar. Abdülazîz ed-Dihlevî bu çerçevede Hz. Osman'ın hadislerinin, Hz. Ebû Bekir'inkine, Hz. Ebu Bekir'inkinin de Hz. Ömer'inkine takdim edilmesi gereğine işaret eder.[57] Nureddin Itr'ın *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs* adlı eserinde *Müsned*'i "Alfabetik sıraya veya İslâma giriş önceliğine ya da nesep şerefine uygun olarak sahâbe tertibine göre hadislerin zikredildiği kitaptır" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım Abdülazîz ed-Dihlevî'nin yaptığı tanımla örtüşmektedir.[58]

Ahmed Naim'in (ö. 1353/1934) "*Tecrid-i Sarih*"inde *Müsned*; *"Sâhâbe isimleri bu tertîbi mahsûsa sokulup her birinden rivayet edilmiş hadisler cem' edilmiş bulunursa kitaba Müsned namı verilir. Kitâb-ı Müsned bir ma'nâca içindeki mütûn, senedleriyle mezkûr olan hadis kitâbı demektir ki ebvâb üzerine müretteb oldukları halde Buhârî'nin kendi Câmi'ine Es-Sahîhü'l-Müsned, Dârimî'nin de kendi Sünen'ine El-Müsned nâmını vermesi de bu ma'nâcadır. Bu ıstılâha nazaran Muvatta'da, Kütüb-i Sitte'nin her biri de, Musannef ve Câmi' namını alan kitâbların hepsi de, Müsned'i Şâfii de birer Müsned'dir. Müfessir-i şehir Ebû Abdi'r-Rahmân Bakî b. Mahled (276) ile Ebû'l Abbâs Muhammed b. İshâk es-Sırâc'ın (218-313) ebvâb-ı fikh üzerine müretteb büyük Müsnedleri ve pederi Ebû Şücâ' Şireveyh b. Şehredâr ed-Deylemî'nin (445-509) hurûf-i hecâ üzerine müretteb Kitâbu'l-Firdevs'i üzerine Ebû Mansür-ı Deylemî'nin (558) telif ettiği Müsned-i Kitâbu'l-Firdevs de bu nev'îdendir."*[59] Naim'in ifadelerinde *Musannef*, *Muvatta* ve *Câmi'* türü eserlerin *Müsned* kavramının kapsamına dahil edildiğini görmekteyiz. Bu itibarla zengin nüanslı bir tabir olan *Müsned; Musannef*, *Muvatta* ve *Câmi'* türü eserleri altında toplamıştır.

Subhî es-Sâlih'in (ö. 1407/1986) "*Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuhu*" adlı eserinde *Müsned*; İslâma giriş önceliğine ya da neseplere uygun olarak sahâbe isimlerine göre hadislerin zikredildiği kitaplardır. İlk olarak *Müsned* telif eden Ebû Dâvûd et-Tayâlîsi'nin ve Bâkî b. Mahled'in *Müsnedleri* bu kabildendir. Bâkî b. Mahled'in *Müsned*'ine *Musannef* de denir. [60] İtimad edilen tanıma göre *Müsned,* İlk raviden son raviye kadar senedi muttasıl olarak Hz. Peygamber'e ref' edilen hadistir. *Müsned*'de ref' şartı gerekli olsa da *Müsned*, Merfûnun müradifi değildir. Nitekim

[57]Abdülazîz ed-Dihlevî, *Ûlâletu'l-nâci'a tercümetü'l-ʿUcâleti'n-Nâfiʿa*, çev. Abdülehad el-Kâsımî (Hindistan: ts.) 28-29.
[58]Nureddin Itr, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs* (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1399/1979), 201.
[59]Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdillatifi'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, çev. Ahmed Naim (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1976), 39, 265.
[60]Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuhu* (Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melayin, 1984), 123.

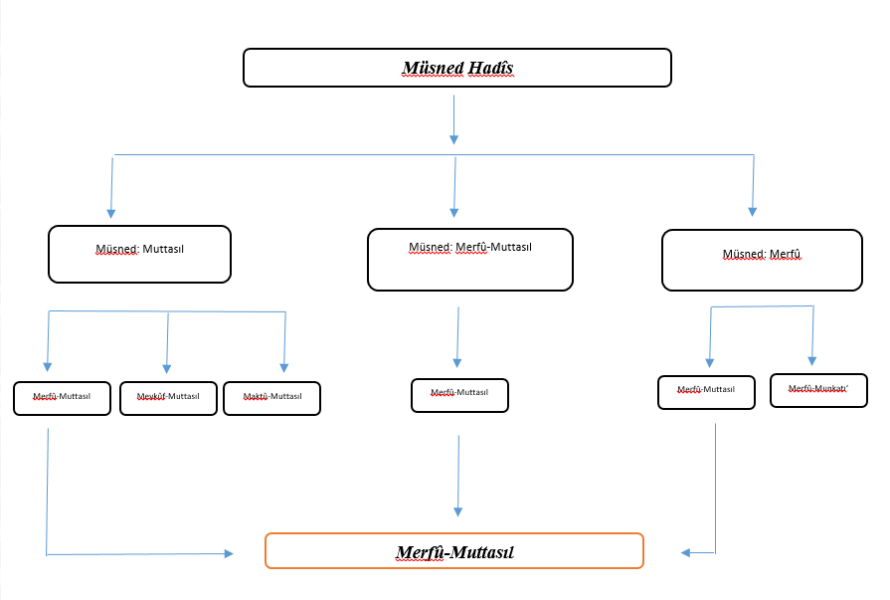
Merfû'da sadece metnin durumuna itibar edilir. Ref' ve ittisal şartını toplayan *Müsned*'de metne ve senede bakılır. Senedin sonuna kadar ittisal bulunduğu için her *Müsned* muttasıl, metni Hz. Peygamber'e ref' edildiği için her *Müsned* Merfûdur. Merfû bazen muttasıl olur bazen muttasıl olmaz; Muttasıl da bazen Merfû olur bazen Merfû olmaz. *Müsned* ise Merfû ve Muttasıldan daha umumi olup hem Muttasıl hem de Merfûdur.[61] Ancak daha önce iktibasta bulunduğumuz kaynaklarda bu önermenin aksine *Müsned*'in Merfû ve Muttasıldan daha özel olduğu söylenmiştir.

Mustafa A'zamî'nin "*Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*"nda *Müsned* eserlerin fıkıh konularına göre tasnif edilmediğine dikkat çekilir. Bunların telifinde yegane kriter, bir bölgedeki belli bir sahâbînin rivayet ettiği hadisleri bir araya toplamaktır. Ancak musannifler, sahâbîlerin isimlerini tertip hususunda birbirinden ayrılırlar. Bazıları dört halife ile başlar ardından "*Aşere-i Mübeşşere*"den geriye kalan altı sahâbî ile devam eder. Bunları sırasıyla İslâmı ilk kabul edenler ve diğerleri takip eder. Bu eserlerin bazıları alfabetik sıraya göre, bazıları da bölgelere göre tertip edilir.[62]

Sonuç olarak, *Müsned* sözcüğü bir hadis terimi olarak iki anlamda tanımlanmıştır. Birincisi, bir rivayet türü olup bu kapsamda üç farklı tarif yapılmıştır. Bu durum dikkate alındığında, herkesin ittifakla kabul ettiği bir *Müsned* hadis tanımının olmadığı söylenebilir. Yukarıda detaylı bir şekilde aktarmış olduğumuz bu tanımları aşağıdaki şema ile görsellemek istiyoruz. Bu şema ortak ve farklı yönleri daha açık olarak göstermektedir.

[61]es-Salih, *Ulumü'l-hadîs*, 218-221.

[62]A'zamî, *Hadis Metodoloji ve Edebiyatı*, 126. Ayrıca *Müsned* tanımları için bk. Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 251; Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yay., 1987), 115; Zişan Türcan (ed.), *Hadis* (Ankara: Grafiker Yay., 2016), 326. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İfav Yay., 2016), 53; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usûlü* (Ankara: Bilay Yay., 2018), 223; Ahmet Keleş, *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri* (Ankara, Fecr Yay., 2017), 114; İbrahim Bayraktar, *Hadis Kaynakları Üzerine Araştırmalar* (Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yay., 2001), 61; Koçkuzu, *Hadis İlimleri*, 288; Salahattin Polat vd., *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu* (İstanbul: İfav, 2008), 109; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2015), 289; Ali Yardım, *Hadis II* (İstanbul: DamlaYay., 2017), 70; Muhammad Zübeyr Sıddiki, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (Yeni Zamanlar Yay., 2004), 66, 67; Bayram Kanarya, *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 193.

Şekil 1: Müsned Tanımları

*"**Şekil 1**"*de görüldüğü üzere her üç *Müsned* tarifi, "*Merfû-Muttasıl*" olma özelliğiyle birleşmekte; "*Mevkûf-Muttasıl*", "*Maktû-Muttasıl*", "*Merfû-Munkatı'*" oluşuyla ayrılmaktadır.

İkincisi, bir hadis literatürü türünün adıdır. Ancak bu *Müsned* kavramının tanımında da görüş birliği söz konusu değildir. Genel olarak *Müsned* adlı eserlerin tasnif metotlarından hareketle *Müsned* tanımları yapılmıştır. Ancak yapılan bu tanımların tüm *Müsned* isimli eserlerle uyumlu olup olmadığına bakılmamıştır. Yani tarifin sağlaması yapılmamıştır. Ayrıca *Müsned* kavramı ile ne tür hadis kaynaklarının kastedildiği hususunda da iktibasta bulunduğumuz kaynaklarda görüş birliği yoktur. Bir kaynakta *Müsned* türü olarak ifade edilen bir eser başka bir kaynakta farklı bir türle ilişkilendirilmiştir.[63]

3.Müsned Istılâhının Problemleri

Bu başlık altında, bir önceki başlıkta tespit ettiğimiz bir hadis literatürünün adı olan *Müsned* tanımının *Müsned* isimli eserler ile ne ölçüde uyumlu olduğuna bakacağız. Yer verdiğimiz *Müsned* kavramı ile ilgili tanımlarda ağırlıklı olarak üç özellik öne çıkmıştır:

1. Her bir sahâbînin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri konularına bakmaksızın onların ismi altında bir araya getirmek,
2. Sadece Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrirlere yer vermek,
3. Sahîh, Hasen ve Zayıf rivayetleri ayırt etmeksizin toplamaktır.

[63]Bilge Kılıç, "*Erken Dönem Hadis Edebiyatında Sünen Türü Eserler ve Sünen Istılâhının Problemleri*", Euroasıa Journal Of Socıal Scıences & Humanıtıes 8/5 (2021), 20-21.

Şimdi bu maddeleri, *Müsned* isimli eserlerin muhtevalarına uygun olup-olmamaları yönüyle ele almaya çalışacağız. Belirtmeliyiz ki ***birinci maddede*** yapılan *Müsned* tanımı, genelliyici olup tüm *Müsned* isimli eserlerin tasnif metoduyla uyumlu değildir. *Müsned* isimli eserler metot bakımından homojen bir özellik taşımayıp hetorojen bir yapıya sahiptir. *Müsnedlerin* telif metodlarına bakıldığında farklılaştıkları görülmektedir. *Müsnedler "sahâbe adlarına", "terâcime", "tamamen veya kısmen konularına", "nispeten Mu'cem'e benzer tasnîf esasına"* göre muhtelif şekillerde tertip edilmiştir.[64] Bu tasniflerin yanı sıra adı *Müsned* olup tertip bakımından *"ale'r-ricâl"* veya *"ale'l-ebvâb"*a göre tasnif edilmeyen özel bir telifin olduğu da görülmektedir. Genel olarak özetlediğimiz *Müsned* türü eserlerin tasnif metotlarını şu şekilde tanıtabiliriz:

Sahâbe adlarına göre tertip edilen Müsnedler: *Müsned* müellifleri her bir sahâbînin rivayet ettiği hadisleri tasnif etme konusunda farklı metotlar izlemişlerdir. Bu tür *Müsnedlerde "Müsnedü Fülân"* veya *"Hadîsü Fülân"* başlığı altında söz konusu sahâbînin hadisleri ard arda sıralanır. Burada sahâbînin İslâm'daki öncelik sırası, kabîle isimleri, nesebi, şerâfeti vb. hususiyetler gözetilir. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Çünkü sahâbî sıralamalarında eserden esere tasnifsel farklılıklar söz konusudur. Örneğin, Abd b. Humeyd'in *Müsned*'inde *"hanım sahâbîler"* eserin sonuna doğru verilmiştir.[65] Ancak bu tasnif bütün *Müsnedler* için geçerli değildir. Humeydî'nin *Müsned*'inde *"Aşere-i Mübeşşere"*, "Abdullah b. Mes'ûd", "Ebû Zer el-Gıfârî", "Ammâr b. Yasîr", "Bilâl b. Rebâh", "Habbâb b. el-Eret" gibi sahâbîlerin ardından hanım sahâbîlerin hadisleri sıralanır. Sonra erkek sahâbîlerin hadisleriyle devam edilir.[66] Eserin sonunda ise Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah'ın hadisleri sıralanmıştır.[67] Eserin tasnifinde yer yer "bâb" başlıkları da görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin naklettiği rivayetlerden bir kısmı Ebû Hüreyre'nin ismi altında *"Bâbu'l-cenâiz"*,[68] *"Bâbu'l-bûyu"*,[69] *"Câmi'u Ebî Hüreyre"*,[70] *"Bâbun fi'l-akdiye"*,[71] *"Bâbu'l-cihâd"*[72] ve *"Bâbun câmi'un an Ebî Hüreyre"*[73] şeklinde konularına göre sıralanmıştır. *"Aşere-i Mübeşşere"*den olan *"Talha b. Ubeydillâh'ın Müsnedi"*ne de eserde yer verilmemiştir.[74] Eserin sonuna diğer

[64]Geniş bilgi için bk. Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 40-61.
[65]Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Ebû Abdillah Mustafa b. el-Adevî (Riyad: Dâru Belensiye, 1423/2002), 2/357-427; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-imam Ahmed b. Hanbel,* thk. Şuayb el-Arnavût, Adil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-risâle), 40-45.
[66]Ebû Bekr Abdillah b. Zübeyr el-Humeydî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dâru's-sekâ, 1996), 1/241-362.
[67]el-Humeydî, *Müsned*, 1/175-332.
[68]el-Humeydî, *Müsned*, 2/222.
[69]el-Humeydî, *Müsned*, 2/226.
[70]el-Humeydî, *Müsned*, 2/231.
[71]el-Humeydî, *Müsned*, 2/250.
[72]el-Humeydî, *Müsned*, 2/254.
[73]el-Humeydî, *Müsned*, 2/256.
[74]Evgin, *el-Humeydi ve Müsned'i*, 51.

Müsnedlerde görülmeyen "Usûlü's-sünnet" diye bir bölüm konulmuştur.[75] Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî'ye nispet edilen *Müsned*'de "*hanım sahâbîler*" sona bırakılmamıştır. Hanım sahâbîlerin rivayetlerinden sonra "Câbir b. Abdillah", "Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb", "Enes b. Mâlik", "Ebû Saîd el-Hudrî", "Abdullah b. Amr b. el-Âs", "Ebû Hüreyre" ve "Abdullah b. el-Abbâs"ın rivayetleri sıralanmıştır.[76] Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hanım Sahabîler eserin sonuna doğru "*Kabîleler Müsnedi*"nden önce verilmiştir. Ancak "*Kabîleler Müsnedi*"nde erkek sahâbîler zikredilmiş sonra tekrar hanım sahâbîlere yer verilmiş, ardından yine erkek sahâbîlere geçilmiştir.[77] Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bir sahâbînin hadislerinin kendi *Müsned*'inin dışında diğer sahâbî Müsnedlerinde zikredildiği de görülmektedir.[78] Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin *Müsned*'inde de "*hanım sahâbîlerin Müsned*"leri bir arada değildir. Meselâ "*Müsnedü Âişe*"; "*Müsnedü Enes b. Mâlik*" ile "*Müsnedü Abdullâh b. Mes'ud*"un,[79] "*Müsnedü Fâtıma*"; "*Müsnedü el-Fazl b. el-Abbâs*" ve "*el-Hasan b. Ali*" arasına yerleştirilmiştir.[80] "*Müsnedü Ümmi Seleme*", "*Hadîsü Hafsa*", "*Hadîsü Cüveyriye bint el-Hâris*", "*Hadîsü Safiyye*", "*Hadîsü Selmâ binti Kays*", "*Hadîsü Ümmü'l-Fazl bint el-Hâris*", "*Hadîsü Hadîce bint Huveylid*" gibi daha birçok hanım sahâbîler "*Müsnedü Amr b. Ümeyye ed-Damrî*" ile "*Müsnedü Temîm ed-Dârî*" arasında peşpeşe verilmiş daha sonra erkek sahâbîler sıralanmıştır.[81] Ebû Ya'lâ'nın, *Müsned*'i "*Aşere-i Mübeşşere*" ile başlamıştır ancak Hz. Osman'ın *Müsnedi* zikredilmemiştir. Ayrıca "*Aşere-i Mübeşşere*"den Saîd b. Zeyd'in *Müsnedine* 42. sırada yer verilmiştir.[82] Sahâbe isimlerinden sonra hadislerin tertibinde de genellikle sistematik bir metot izlenmemiştir. Bir sahâbî *Müsnedi* içinde az da olsa başka sahâbîden rivayet edilen hadisler bulunmaktadır.[83] et-Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde sahâbî isimleri alfabetik bir sistemle tasnif edilmiştir. "*Aşere-i Mübeşşere*"nin hadisleri sıralandıktan sonra sahâbî isimleri "*ale'l-hurûfa*" göre tasnif edilmiştir.[84] Hanım sahâbîler eserin sonunda Hz. Peygamber'in eşlerinin ardından ayrı olarak kendi içinde alfabetik bir sıralamaya tabi tutulmuştur.[85] Bazı sahâbîlerin *Müsnedinde* hadisler "bâbun/باب" başlığıyla konularına göre verilmiştir.[86]

---

[75]el-Humeydî, *Müsned*, 2/357.
[76]Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, (Thk.) Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr, 1420/1999), 3/5-244, 245, 344, 465, 609; 4/5, 54, 328.
[77]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/9-45/614.
[78]Arif Alkan, *Ahmed b. Hanbel'in Hadis Anlayışı ve Müsned* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 110.
[79]Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsılî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dâru'l-me'mün li't-türâs, 1412/1992), 5/5, 7/317, 8/376.
[80]Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 12/79, 105, 123.
[81]Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 12/298, 302, 461, 487, 493, 494, 496, 504, 506, 13/5-99, 100-550.
[82]Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 2/247.
[83]Kahraman Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 115.
[84]Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Kahire, Mektebetu İbn Teymiyye, ts.) 1/51-158.
[85]et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 22/444, 24/77.
[86]et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 1/145, 146, 156, 169, 176, 179, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 211, 213, 214, 216, 217, 220, 221, 225, 225, 227, 229, 233.

Terâcime göre tertip edilen Müsnedler: Tasnifsel istisnalar olmakla birlikte bu tür *Müsnedlerde* tercemede esas alınan râvinin adı bâb başlığı yapılır daha sonra "*Falanın falancadan rivayetleri*" denilerek genellikle söz konusu tercemeye giren rivayetler aynı kısımda ifade edilir. Hâkim, bu tasnifte müellifin "Hz. Ebû Bekr'den gelen hadisler" tercemesinden sonra "Kays b. Hâzim an Ebî Bekr es-Sıddık" şeklinde ikinci bir terceme koymasını ve burada ister Sahîh ister Zayıf olsun Kays b. Hâzim'ın, Ebî Bekr es-Sıddık'dan olan rivayetlerini tahriç etmesini gerekli görmüştür.[87] Ebû Dâvûd et-Tayâlisî,[88] el-Bezzâr,[89] er-Rûyâni[90] ve Küleyb eş-Şâşî'nin *Müsnedleri*[91] genel olarak terâcim esasına göre telif edilmiştir.[92]

Konularına göre tertip edilen Müsnedler: Bu tür *Müsnedlerden* bir kısmı ale'l-mesânid ve ale'l-ebvâb sistemini birleştirme şeklinde iken bir kısmı da sadece ale'l-ebvâba göre tasnîf edilmiştir.

Ale'l-mesânid ve ale'l-ebvâb sistemini birleştirme şeklindeki tasnifte; Sahâbe isimlerine göre tasnîf edilen *Müsnedlerdeki* rivayetler ayrıca fıkıh bâblarına göre kendi içinde tertib edilerek düzenlenir. Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'inde her bir sahâbînin rivayetleri kendi içinde fıkhî konulara göre sıralanmıştır. İbn Hazm ö. 456/1064) eserde 1300 küsür sahâbenin rivayetinin olduğunu, her bir sahâbinin hadislerinin ayrıca fıkıh bâblarına göre tasnif edildiğini bu itibarla hem *Müsned* hem de *Musannef* bir eser olduğunu ifade eder.[93]

Ale'l-ebvâb sistemine göre telif edilen Müsnedlerde; hadisler konu esasına göre sıralanmıştır. Kaynaklarda ismi zikredilen Abdullah b. Mübârek'in *el-Müsned*'i (*Kitâbu's-sünen fi'l-fıkh*),[94] Abdullah b. Vehb'in *el-Müsned*'i *(el-Câmi' fi'l-hadis)*[95] ve Muhammed b. İshâk es-Serrâc'ın (ö. 313/925) *el-Müsned*'i sahâbî isimlerine göre telif edilen *Müsnedler* değildir.[96] ez-Zehebî, Muhammed b. İshâk es-Serrâc'ın tercemesinde onun "*ale'l-ebvâb*" tarzında bir *Müsnedü'l-kebîr*'inin olduğunu nakletmektedir.[97] Eserin

---

[87]Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Medhal ila Ma'rifeti kitâbi'l-iklil*, thk. Ahmed b. Faris es-Selûm (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003/1423), 64; el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 2/299; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 254.
[88]Bk. et-Tayâlisî, *Müsned*.
[89]Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr,* thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Beyrût: Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, 1409/1988).
[90]Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Harun er-Rûyânî, Müsnedü'r-Rûyânî, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1416/1995).Geniş bilgi için bk. Fuat İstemi, *Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ve el-Müsned Adlı Eseri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020).
[91]Ebû Said el-Heysem b. Küleyb eş-Şaşî, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1414/1994).
[92]Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 45.
[93]ez-Zehebî, *Siyer,* 13/291.
[94]el-Mübârek, *Müsned*, ع; Sezgin, *Türâs*, 1/176; en-Nedîm, *el-Fihrist*, 284.
[95]Sezgin, *Türâs,* 3/144.
[96]Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 3.
[97]ez-Zehebî, *Siyer,* 14/389.

"*Kitâbu't-tahâre*" ve "*Kitâbu's-salât*"tan bazı bölümleri günümüze ulaşmıştır. Eser "*Bâbu't-teyemmüm*" ile başlamakta "*Bâbu salâti'l-havf*" ile sona ermektedir.[98] ez-Zehebî, Ebû Kureyş'in (ö. 313/925) de ale'l-ebvâba göre bir *Müsned*'inin olduğuna işaret etmiştir.[99] Hatîb el-Bağdâdî'nin naklettiğine göre Muhammed b. Şu'be b. Cuvân'ın (ö. 258/872) bir (*Müsned*) *Musannef*'i vardır.[100] Eser isminde *Müsned* olan Buhârî "*el-Câmi'u'l-**müsnedü's-sahîhu'l**-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sünnenihi ve eyyâmih*",[101] Müslim "***el-Müsnedü's-sahîhu'l**-muhtasar mine's-süneni bi-nakli'l-adli' ani'l-adli an Resûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem*"[102] ve İbn Huzeyme'nin "*Muhtasaru'l-muhtasar mine'l-**müsnedi's-sahîhi** ani'n-nebî sallallâhu 'aleyhi ve selem*"[103] adlı eserleri de bu kabildendir.

Nispeten Mu'ceme benzer şekilde tasnîf edilen Müsnedler: Sahâbe *Müsnedleri* kendi içinde müellifin hocalarının adlarına göre tertip edilir. Bu tür eserler, *Mu'cem*'lerden alfabetik bir tertip gözetilmeme hususiyetiyle ayrılmaktadır. Müellif hocasının söz konusu sahâbiden gelen rivayetlerini sıraladıktan sonra diğer bir hocasının söz konusu sahâbiden gelen rivayetlerine geçer. Sahâbinin *Müsnedi* bitince diğer sahâbinin *Müsnedine* yer verir. Eserlerin tertipsel dizaynı standart olmayıp yer yer araya başka bir hocanın rivayetleri de girebilmektedir. Hâris b. Ebû Üsâme'nin (ö. 282/895) *el-Müsned*'i bu kapsamdadır.[104] Abdülazîz ed-Dihlevî *Bustânü'l-muhaddisîn*'de Hâris b. Ebî Üsâme'nin eserini *Müsned* değil *Mu'cem* eserler arasında zikreder ve bu kitaptan şu şekilde söz eder: İmân, tahâret, salât, savm gibi fıkıh bâblarına göre tasnif edilen eserler "*Sünen*"; Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer'in rivayetleri gibi sahâbe isimlerine göre tasnif edilen eserler "*Müsned*"; hocaların isimlerine göre tasnif edilen eserler "*Mu'cem*" diye isimlendirilir. Dârimî ve Hâris b. Ebî Üsâme'nin *Müsned*'i gibi bazı eserler bu ıstılâhların tam tersi ile meşhur olmuştur. Nitekim Dârimî'nin *Müsned*'i bâblara göre, Hâris b. Ebî Üsâme'nin *Müsned*'i ise hocaların isimlerine göre telif edilmiştir.[105] Bu ifadelerden bazı eserin ıstılâhlarla uyumlu olmadığını diğer bir deyişle isim-müsemma uyumu bakımdan problemli olduklarını çıkarabiliriz. Ancak Abdülazîz ed-Dihlevî bu durumu ıstılâhların problemli oluşuna değil, aksine eserlerin ıstılâhî anlamın dışında bir isimle meşhur oluşlarına bağlamaktadır.

---

[98]Muhammed b. İshâk b. İbrâhim es-Serrâc, *Müsned'ü's-serrâc*, thk. İrşâdülhak el-Eserî (Faysalâbâd, 1423/2002), 33,473.
[99]ez-Zehebî, *Siyer*, 14/304.
[100]el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâm, 1422/2001), 2/545.
[101]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 26; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. en-Nevevî, *et-Telhis şerhü'l-Câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Dâru Taybe, 1429/2008), 1/213.
[102]Abdülfettah Ebû Gudde, *Tahkîku ismeyi's-sahîhayn ve ismi Câmi'i't-Tirmizî* (Haleb: Mektebü'l-Matbuati'l-islâmîyye, 1414/1993), 33.
[103]Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmi, 1400/1980), 1/16.
[104]Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 46.
[105]ed-Dihlevî, *Bustanü'l-muhaddisin*, 144.

Tasnifi/Telifi müellife ait olmayan Müsnedler: Hadis imamlarına nispet edilen eserlerden bazıları bir ravi tarafından veya onun senedi ile sonraki hadisçiler tarafından toplanmıştır.[106] Kaynaklarda "*el-Müsned*"[107] ve "*el-Câmi'u's-sahîh*"[108] isimleriyle er-Rebi' b. Habib'e nispet edilen eserin tasnifi kendisine ait değildir. VI. asırda Vercelânî'nin eseri fıkıh bâblarına göre tertip ettiği ve onu *el-Câmi'u's-sahîh Müsnedü'l-imâm er-Rebi' b. Habib* olarak isimlendirdiği zikredilir.[109] İmam Ebû Hanîfe, Ebû Davud et-Tayâlisî ve İmam Şâfiî'nin *Müsnedleri*,[110]Nesâî (ö. 303/915)'nin "*Müsnedü Hadîsi Mâlik b. Enes*", "*Müsnedü Hadîsi'z-Zührî bi-'ilelihî ve'l-kelâm 'aleyh*", "*Müsnedü Hadîsi Süfyân b. Sa'îd es-Sevrî*", "*Müsnedü Hadîsi İbn Cüreyc*", "*Müsnedü Hadîsi Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân*" adlı tasnifleri[111] ile Tabarânî'nin (ö.360/971) "*Müsnedü Şu'be*", "*Müsnedü Süfyan*", "*Müsnedü'l-A'meş*" ve "*Müsnedü'l-Evzâî*" adlı eserleri bu kabildendir.[112] Ali b. Ca'd'a nispet edilen *Müsned*'in tasnifi de kendisine ait değildir. Talebesi el-Bağavî (ö. 317/895), İbnü'l-Ca'd'ın hadislerini "*ale'ş-şüyûh*" ve "*şüyûhu'ş-şüyûh*" esasına göre tertiplemiştir.[113]

Adı *Müsned* olup zikrettiğimiz tertiplerden farklı ve özel bir telifin olduğuna daha önce değinmiştik. Tasnîf sistemi "*ale'l-ebvâb*" ve "*ale'r-ricâle*" göre olmayan İbn Hibbân'ın "*el-Müsnedü's-sahîh 'ale't-tekâsim ve'l-envâ' min gayri vücudi kat'in fi senedihâ vela sübûti cerhin fi nakıliha*"[114] adlı eserindeki rivayetlerin tertibi farklıdır. Müellif klasik tasnîf metotlarının aksine kısım- nev'î -hadis şeklinde eserini tasnîf etmiştir.[115] Eserin kısım ve nev'î tasnîfi şu şekildedir:

1. Kısım Allah'ın kullarına bildirdiği emirler (el-Evâmir/110 nev'î),
2. Kısım Allah'ın kullarına yasakladığı nehiyler (en-Nevâhi/110 nev'î),
3. Kısım Bilinmesine ihtiyaç duyulan haberler (el-Ahbâr/80 nev'î),
4. Kısım Yapılması mubâh olan hususlar (el-İbâhat/50 nev'î),

[106]Sıddıki, *Hadis Edebiyatı*, 138.
[107]Abdülkâdir Mustafa Abdürrezzâk el-Muhammedî, *eş-Şâz ve'l-münker ve ziyâdetü's-sika muvâzene beyne'l-mütekaddimin ve'l-müte'ahhirin* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye), 405; Salih b. Ahmed b. Yusuf el-Bus'îdî, *Rivâyetu'l-hadîs inde'l-İbadiyye* (1420/2007), 56; Abdullah b. Yusuf el-Cüday, *Tahriru ulûmi'l-hadîs* (Beyrût: Müessesetü'r-reyyân, 1424/2003), 849.
[108]Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: Ankara Okulu, 1998), 20; Bünyamin Erul, "Hicrî II. Asırda Rivayet Üslubu (I) I. Rivayet Açısından Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153) el-Câmi'i", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43/1 (2002), 30 (dipnot).
[109]Ebû Yakub Yûsuf b. İbrahîm el-Vercelânî, *Kitâbu't-tertib* ('Umân Sultanlığı: Mektebetu Maskat, 1424/2003) 1/6.
[110]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/190-191; Sıddıki, *Hadis Edebiyatı*, 138.
[111]İbn Hayr, *Fehrese*, 186, 187, 188, 189.
[112]Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 111.
[113]Ali b. el-Ca'd, *Müsnedu İbn el-Ca'd* (Kuveyt: Mektebetü'l-Felah, 1405/1985), 1/199, 207.
[114]Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Mehmed Ali Sönmez, Halis Aydemir (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/15. Ayrıca bk. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 20.
[115]es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 1/115. Bk. İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/15.

5. Kısım Hz. Peygamber'in fiilleri (el-Ef'âl/50 nev'î)'dir. [116]

Müsnedler tasnif metotları bakımında farklılaşmakla beraber belirtmeliyiz ki kapsam bakımından da ayrışmaktadırlar. *Müsnedlerin* tümü kapsam bakımından aynı karekterde/özellikte değildir. Bazı *Müsnedler* pek çok sahâbînin hadislerini ihtiva ederken bazıları ise tek bir sahâbînin veya muayyen bir vasıfla birleşen bir grup sahâbînin rivayetlerine özgüdür. İbn Hacer *Müsnedleri* kapsam bakımından "*el-Kevâmil*" ve "*el-Müfredât*" olarak iki kategoriye ayırır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i "*Müsnedü'l-Aşere*", "*Müsnedü Ehl-i beyt*", "*Müsnedü İbn Mes'ûd*", "*Müsnedü İbn Ömer*", "*Müsnedü Abdullah b. Amr*", "*Müsnedü el-Abbâs*", "*Müsnedü Abdullah b. Abbâs*", "*Müsnedü Ebî Hüreyre*", "*Müsnedü Enes*", "*Müsnedü Ebî Saîd*", "*Müsnedü Câbir*", "*Müsnedü'l-Mekke ve Medine*", "*Müsnedü'l-Kûfe*", "*Müsnedü'l-Basra*", "*Müsnedü'ş-Şâm*", "*Müsnedü'l-Ensâr*", "*Müsnedü Âişe*", "*Müsnedü'n-Nisâ*" gibi pek çok sahabîyi içerdiği için "*el-Kevâmil/Kapsamlı Müsnedler*" çerçevesinde değerlendirilir. Bunun yanı sıra İbn Râhûye, Müsedded b. Müserhed, İbn Ebî Ömer el-Adenî, Abd b. Humeyd, Hâris b. Ebî Üsâme gibi müelliflerin *Müsnedleri* de bu kapsamdadır.[117]

Ebû Bekr en-Neccâd (ö. 348/960) "*Müsnedü Ömer b. el-Hattâb*", Ebû Bekr el-Mervezî (ö. 292/905) "*Müsnedü Osman*", ed-Devrakî (ö. 246/860) "*Müsnedü Sa'd b. Ebî Vakkâs*", Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî'nin (ö. 316/929) "*Müsnedü Âişe*" isimli eserleri belirli bir sahâbînin hadislerine tahsis edilmiştir.[118] Muhammed b. Rabi' el-Cîzî (ö.324/ 935) "*Müsnedü's-sahâbeti'llezine nezelû Mısır*", Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929) "*Müsnedü'l-ensâr*", Ebû Bekr en-Neccâd (ö. 348/960) "*Müsnedü'l-mukıllin mine's-sahâbe*", et-Taberânî'nin "*Müsnedü'ş-Şâmiyyin*"ı ortak bir vasıfla birleşen sahâbîlerin hadislerini ihtiva eden eserlerdir.[119]

İkinci maddede tespit ettiğimiz tarif de genelleyici olup tüm *Müsned* isimli eserlerin muhtevalarıyla uyumlu değildir. *Müsnedlerin* içerdiği rivayetlerin ekseriyeti Merfû olmakla birlikte bu eserlerde Sahâbe ve sonraki nesillerin kavil veya fetvalarına da rastlanmaktadır. Kettânî (ö. 1340/1923), Müsedded b. Müserhed'in iki *Müsned* telif ettiğini söyler. Birinin ince bir cilt olduğunu diğerinin ise çok miktarda Mevkûf ve Maktû rivayetleri ihtiva ettiğini nakleder.[120] Humeydî'nin *Müsned*'inde Merfû rivayetlerin yanında az miktarda sahâbe ve tâbiîne ait haberlere de yer verildiği belirtilir. Ayrıca büyük bir bölümü Muttasıl senetli olmakla birlikte eserde Munkatı' rivayetlere de rastlanır.[121] Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin *Müsned*'inde Hz. Peygamber'in hadislerinin dışında Sahâbeye ait bol miktarda haberler ile bazı hadis âlimlerince Zayıf

[116]İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/61-105; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000), 70.
[117]Geniş bk. İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 129-141.
[118]Geniş bk. İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s.142-149.
[119]Kettânî, *Hadis Literatürü*, 107-108.
[120]Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 62.
[121]Evgin, *el-Humeydî ve Müsned'i*, 60-62.

sayılan Mürsel rivayetlerin olduğu söylenir.[122] Ali b. Ca'd'a nispet edilen *Müsned*'de de Merfû hadislerin dışında sahâbe ve tâbiîn fetvaları ile râvilerin haberleri görülür.[123] Dârimî'nin eserindeki rivayetlerin 1319'u Mevkûf ve Maktû, 1883'i Merfû rivayettir.[124] Bu itibarla eserdeki Mevkûf ve Maktû rivayetlerin oranı azımsanamayacak kadar çok olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü maddede belirttiğimiz tarif de diğer maddelerde olduğu gibi tüm *Müsned* isimli eserlerin muhtevalarıyla örtüşmemektedir. Çünkü tüm *Müsned* isimli eserler Sahîh, Hasen ve Zayıf hadisleri birlikte toplamamaktadırlar. Her eser telif kriteri nedeniyle farklı hadisleri ihtiva etmektedir. Bu itibarla eserlerin içerdikleri hadisler farklılaşmaktadır. Bu eserlerin muhtevalarını özetle şu şekilde tanıtabiliriz:

***Hadis seçimi yapılarak oluşturulan Müsnedler/el-Müntekât*:** Bu tür eserlerin muhtevalarında yer alan hadisler seçilerek oluşturulmuştur. Buhârî,[125] Müslim,[126] İbn Huzeyme[127] ve İbn Hibbân'ın[128] eserleri bu kapsamda ifade edilebilir. Buhâri'nin "*Kitabım **es-Sahîh**'i on altı yılda tasnîf ettim. Onu altı yüz bin hadisten tahriç ettim.*"[129], "*Kitabım el-Câmi'ye sadece Sahîh hadisleri koydum...*"[130] dediği zikredilmektedir. Müslim'in "*Bu el-Müsnedü's-sahîh'i işittiğim 300.000 hadisten seçerek tasnîf ettim*" ve "*el-Müsned'e her şeyi delil ile aldım, ondan çıkardıklarımı da delil ile çıkardım*" dediği nakledilmektedir. İbn Huzeyme eserinin girişinde "*...Sahîh ve Müsned hadislerden müteşekkil muhtasarın muhtasarı*" diye bir kayıt düşmüştür.[131] Bu eserlerin yanı sıra İbn Râhuye'nin *Müsned*'i de bu kapsamda zikredilebilir. İbn Râhuye'nin bir sahâbînin hadislerini bir araya getirirken özellikle o sahâbîden gelen en Sahîh isnâdlı hadisleri toplamaya özen gösterdiği belirtilir. Bu kapsamda müellifin tüm rivayetleri eserine almadığını ve hadis seçiminde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber

---

[122]Mücteba Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 10/258-259; Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri*, 205-210.
[123] el-Ca'd, *Müsned*, 1/212.
[124]Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, 255.
[125]İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 26; en-Nevevî, *et-Telhis*, 1/213.
[126]Ebû Gudde, *Tahkiku ismeyi's-sahîhayn*, 33.
[127]İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/16.
[128]İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/15. Ayrıca bk. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 20.
[129]el-Bağdâdî, *el-Câmi,* 2/185.
[130]Ebü'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Avvad Ma'ruf (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988), 15/216, 24/442; Ebû Hüseyin Muhammed b. Ebî Ya'la, *Tabakâtü'l-hanâbile*, tsh. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Kahire: Matbaatu's-sünneti'l-muhammediyye1371/1952), 1/275; el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 2/327; Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcanî, *Esâmî men ravâ anhum Muhammed b. İsmail el-Buhârî*, thk. Amir Hasan Sabri (Beyrût: Dâru'l-beşairi'l-islâmîyye, 1414/1994), 62-63; İbn Rüşeyd el-Fihrî, *es-Senenü'l-ebyen*, (Medine: 1417/1996), 146; Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *el-Mukni' fi ulûmi'l-hadîs* (Dâru Fevvaz, 1992), 1/60; İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sari* (Kahire: Mektebetu's-selefiyye), 7; Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu medîneti dımaşk* (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1418/1997), 52/73; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdülmelik el-Ensârî, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevsûl ve's-Sıla* (Tunus: Dâru'l-garibi'l-islâmî, 2012), 5/282; Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa b. el-İtyûbî el-Vellevî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî* (Beyrût: Dâru'l-mi'rac, 1416/1996), 20/244.
[131]İbn Huzeyme, Kitâbu'l-vudû, 1/3.

Irâkî, İshâk b. Rahuye'nin *Müsned*'inde Zayıf rivayetlerin olduğunu ifade eder. Bu çerçevede Irâkî'ye göre eserde bulunan bütün hadislerin Sahîh olduğu söylenemez. Bunların, *Müsned*'e almayıp terk ettiklerine nisbetle en iyileri olduğuna işaret eder.[132] Bu durum, "*Sahîh hadis hükmü içtihâdî ve görecelidir*" önermesini örneklemektedir.[133] Baki b. Mahled'in de *Müsned*'inde buna benzer bir metot takip ettiği söylenir.[134]

Hadislerin illetlerini gösteren Müsnedler: Bu tür eserlerin müellifleri eserlerinde özellikle hadislerin illetlerinin açıklamaya özen göstermiştir. Ali el-Medini'nin "*İlelü'l-müsned*" adıyla bir eser telif ettiği nakledilir.[135] Yakub b. Şeybe'nin *el-Müsnedü'l-kebîrü'l-mu'allel* adlı eseri de bu türdendir. Eserin "*Aşere-i Mübeşşere, İbn Mes'ûd, Ammâr, Abbâs, Utbe b. Gazvân ve bazı Mevâlinin Müsnedleri*" adlı bölümlerininin bitirildiği belirtilmektedir.[136] ez-Zehebî *el-Müsnedü'l-kebîr*'in tamamlanan kısmının yaklaşık otuz cilt olduğunu söylemiş ve eserin tamamlanması durumunda yüz cilt olacağını ön görmüştür.[137] Muhammed b. Ahmed el-Mâsercisî'nin (ö. 365/976) de 1300 ciltten oluşan iletleri konu alan/muallel[138] bir *Müsned*'e sahip olduğu belirtilir. [139]

Hadis seçimine tabi tutulmayan Müsnedler: Bu kapsamdaki *Müsnedlerde* hadislerin Sahîh veya Zayıf oluşlarına genel olarak bakılmaz. Her bir sahâbîden rivayet edilen hadisler, müellife ulaşan isnâdlarla rivayet edilir. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Abd b. Humeydî (ö.244/858) ve Rûyânî'nin (ö. 307/919) *Müsnedleri* bu itibarla örnek verilebilir.[140]

Müstahrec nitelikli Müsned isimli eserler: Bu tür eser tasnif eden müellif bir hadis kitabındaki rivayetleri kendisine ulaşan başka senedlerle rivayet eder. "*el-Müsned*", "*el-Müsnedü's-sahîh*", "*es-Sahîh*" ve "*el-Müsnedü'l-muharracalâ Sahîhi'l-Müslim*" adlarıyla anılan Ebu Avâne'nin (ö. 316/928) kitabı Müslim'in eserinin üzerine

---

[132]el-Irâkî, *et-Takyid,* 58.
[133]Bk. Keleş, *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri*, 121-122.
[134]İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket ala kitâbi İbni's-Salah*, thk. Rebi' b. Hadi Umeyr (Medine: 1404/1984), 447.
[135]el-Bağdâdî, *el-Câmi',* 2/302.
[136]Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 69.
[137]ez-Zehebî, *Siyer*, 12/476.
[138]Muallel sözcüğünün doğru kullanımı "Ma'lûl"dür. es-Süyûtî bu hususa şu ifadelerle dikkat çekmiştir: Alimler Muallel'i "Ma'lûl" olarak isimlendirmişlerdir. Buhârî, Tirmizî, Hâkim, Dârekutnî ve diğerlerinin ifadelerinde de bu şekildedir. Bu, hatadır. Çünkü "e'alle" rubâi fiilinin ism-i mef'ûlü, mef'ûl sigasında gelmez. Bilakis burada en uygun olanı tek lam ile "mu'al" dir. Çünkü "e'alle"nin ism-i mef'ûlü kıyas olarak böyledir. Muallel sözcüğüne gelince o "allele" fiilinin ism-i mef'ûlü olup lügat olarak "bir şeyi oyaladı ve meşgul etti" anlamına gelir. Bu fiil Arapların ifadelerinde kullanılmamaktadır. Bk. es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî*, 294.
[139]Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe,* 73.
[140]Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler*, 51.

yazılmış Müstahreç niteliği taşıyan bir eserdir.[141] Ebû Zer el-Herevî'nin (ö. 434/1043) "*el-Müsnedü'l-müellef ale's-Sahîhayn*" şeklinde anılan kitabı da bu türdendir.[142]

Senetsiz Bir Hadis Kitabının İsnadlarını Gösteren Müsnedler: İlk telifinde rivayetleri senedsiz olan hadis kaynakları sonradan senedleri eklenerek telif edilmiştir. el-Kudâî, "*Şihâbü'l-ahbâr*"da bin iki yüz kadar hadisin isnâdlarını hazf ederek eserini tasnif etmiş daha sonra söz konusu kitabındaki hadislerin isnâdlarını "*Müsnedü Kitâbi'ş-Şihâb*" adlı eserde derlemiştir. ed-Deylemî "*Firdevsü'l-ahbâr bi-me'sûri'l-hitâb el-muharrac alâ Kitâbi'ş-Şihâb*" isimli kitabında on bin kadar kısa hadisi bir araya getirmiştir. Oğlu Ebû Mansûr Şehridâr b. Şîreveyh ed-Deylemî (ö. 558/1161) ise bu eserdeki hadislerin isnâdlarını "*Müsnedü Kitâbi'l-Firdevs*"de toplamıştır. Kettânî bu eserin ismini "*İbânetü'ş-şübeh fî maʿrifeti keyfiyyeti'l-vukûf ʿalâ mâ fî Kitâbi'l-Firdevs min ʿalâmâti'l-hurûf*" olarak zikretmiştir. İbn Hacer, bunu "*Tesdîdü'l-kavs fî Muhtasarı Müsnedi'l-Firdevs*" adıyla ihtisar etmiştir.[143]

Yapmış olduğumuz araştırmanın sonucunda *Müsned* kavramı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapabiliriz:

1- *Müsned*, bir kişi de olsa ravisi/isnâdı olan hem Muttasıl hem de Munkatı' rivayete,

2- Ale'l-ebvâb veya ale'r-ricâl yöntemiyle yazılmış Hadis Edebiyatının geneline,

3- Daha sonra takipçileri tarafından kendilerine isnad edilen imamların amel ettikleri rivayetlere,

4- Nihayet, ister müellif isterse daha sonrakiler tarafından verilmiş olsun adı *Müsned* olan özel kaynaklara denilmiştir.

SONUÇ

Hadis tarihinde *Müsned* adıyla ilk eser telif edenin kim olduğu konusunda farklı isimler ileri sürülmüştür. Bu itibarla ilk eser telif edenin kim olduğu kesin olarak belirlenememiştir. Kronolojik olarak başvurduğumuz Hadis Usûlü eserlerinde *Müsned* sözcüğü ağırlıklı olarak eser ismi, hadis, Hadis Edebiyatının bir tasnif türü anlamlarıyla kullanılmıştır. *Müsned* hadisin tanımında Hâkim en-Nîsâbûrî, Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Abdilber'in tarifleri tartışılmıştır. Her üç *Müsned* tarifi, "Merfû-Muttasıl" olma yönüyle birleşmekte; "Mevkûf-Muttasıl", "Maktû-Muttasıl", "Merfû-Munkatı'" oluşuyla ayrışmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî bir telif türünün ismi olan *Müsned* sözcüğünü eserlerin tasnif metodundan hareketle tarif etmiştir. İbnü's-Salâh, Nevevî ve Süyûtî gibi

[141]Kettânî, *Hadis Literatürü*, 19, 20.
[142]İbn Hayr, *Fehrese*, 357
[143]Naim, *Tecrid-i sarih*, 132; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 76.

muhaddisler bazı eklememelerle tarifi genişletmiştir. Daha sonra gelen âlimler de bu tanımı benimsemiş ve eserlerinde nakletmişlerdir.

Ağırlıklı olarak kaynaklarda sahâbî isimlerine göre hadislerin zikredildiği kitaplara *Müsned* denilmiştir. *Müsned* eserlerde Merfû rivayetlerin olduğu, sahâbe ve sonraki nesillerin kavil veya fetvalarına yer verilmediği ayrıca hadislerde Sahîh, Hasen ya da Zayıf şeklinde sıhhat bakımından bir ayrıma gidilmediği belirtilmiştir. Ancak Müsned adlı eserlere başvurulduğunda *Müsned* ıstılahına dair yapılan tariflerin genelleyici olduğu ve tüm *Müsned* isimli eserlerin muhtevalarıyla örtüşmediği görülmüştür. Çünkü *Müsned* adlı eserler monotip olarak telif edilmemişlerdir. *Müsnedlerin* tasnif metodları eserden esere farklılık göstermektedir. Sahâbe adlarına ve terâcime göre tasnif edilen *Müsned* eserlerde bile, sahâbî sıralamalarında eserden esere tasnifsel farklılıklar söz konusudur. Bu eserlerin bazılarında hadisler sıralanmadan önce "bâb" başlıklarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra tamamen veya kısmen konularına göre telif edilen *Müsnedler* vardır. Ayrıca "ale'r-ricâl" ve "ale'l-ebvâba" göre tasnif edilmeyen özel bir telif de vardır. *Müsnedlerin* içerdiği rivayetlerin ekseriyeti Merfû olmakla birlikte bu eserlerde sahâbe ve sonraki nesillerin kavil veya fetvalarına da rastlanmaktadır. Tüm *Müsned* isimli eserler Sahîh, Hasen ya da Zayıf hadisleri toplama kriteriyle telif edilmemiştir. Bazı *Müsnedler* sadece sahih hadisleri toplama gayesiyle telif edilmiştir. Bu itibarla *Müsned* eserlerin telif kriterleri dolayısıyla da ihtiva ettikleri rivayetler farklılaşmaktadır. Sonuç olarak bu derece farklılığa sahip *Müsned* türü eserler için genellemeye gidebilecek bir düzen veya standart söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

A'zamî, M. Mustafa. *Hadis Metodoloji ve Edebiyatı*. çev. Recep Çetintaş. İstanbul: İz Yay., 2015.

Alkan, Arif. *Ahmed b. Hanbel'in Hadis Anlayışı ve Müsned*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-imam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid. Beyrût: Müessesetü'r-risâle.

Askalânî, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer. *Şerhü'n-Nuhbe Nüzhetü'n-nazar*. thk. Nureddin Itr. Mektebetül-Büşra, 1432/2011.

Askalânî, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1998.

Askalânî, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer. *en-Nüket ala kitâbi İbni's-Salah*. thk. Rebi' b. Hadi Umeyr. Medine: 1404/1984.

Askalânî, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer. *Hedyü's-sari*. Kahire: Mektebetu's-selefiyye.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yay., 1987.

Bağcı, H. Musa. *Hadis Tarihi ve Usûlü* .Ankara: Bilay Yay., 2018.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb. *Takyidü'l-ilm*. thk. Yusuf el-Iş. Beyrût: Dâru İhyai's-sünneti'n-nebeviyye, 1974.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb. *Târîhu medîneti's-selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâm, 1422/2001.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb. *el-Câmi' li-ahlâki'r-ravi ve âdâbü's-sami'*. thk. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1403/1983.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye.

Bârunî, Süleyman. *Muhtasaru târihi'l-ibâdiyye*. Ummân Sultanlığı: Mektebetü'l-damiri, 1416/1995.

Bayraktar, İbrahim. *Hadis Kaynakları Üzerine Araştırmalar*. Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yay., 2001.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik. *el-Bahrü'z-zehhâr*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah Beyrût: Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, 1409/1988.

Bulgurcu, Kahraman. *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Bus'îdî, Salih b. Ahmed b. Yusuf. *Rivâyetu'l-hadîs inde'l-İbadiyye* (1420/2007)

Cevherî, Ali b. el-Ca'd. *Müsnedu İbn el-Ca'd*. 1 Cilt. Kuveyt: Mektebetü'l-Felah, 1405/1985.

Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed. *Tevcîhü'n-nazar ila usûli'l-eser*. el-Matbaatu'l-Cemaliyye, 1328/1910.

Cüday, Abdullah b. Yusuf. *Tahriru ulûmi'l-hadîs*. Beyrût: Müessesetü'r-reyyân, 1424/2003.

Cürcanî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî. *Esâmî men ravâ anhum Muhammed b. İsmail el-Buhârî*. thk. Amir Hasan Sabri. Beyrût: Dâru'l-beşairi'l-islâmîyye, 1414/1994.

Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İfav Yay., 2016.

Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî.

Dihlevî, Abdülazîz. *Bustânü'l-muhaddisîn*. çev. Muhammed Ekrem en-Nedvî. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâmî.

Dihlevî, Abdülazîz. *Ûlâletu'l-nâci'a tercümetü'l-ʿUcâleti'n-Nâfiʿa*. çev. Abdülehad el-Kâsımî. Hindistan: ts.

Ebû Ya'la, Ebû Hüseyin Muhammed. *Tabakâtü'l-hanâbile*. tsh. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Kahire: Matbaatu's-sünneti'l-muhammediyye, 1371/1952.

Ebû Gudde, Abdülfettah. *Tahkîku ismeyi's-sahîhayn ve ismi Câmi'i't-Tirmizî*. Haleb: Mektebü'l-Matbuati'l-islâmîyye, 1414/1993.

Ensârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdülmelik. *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevsûl ve's-Sıla*. 5 Cilt. Tunus: Dâru'l-garibi'l-islâmî, 2012.

Ensârî, Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Mukni' fi ulûmi'l-hadîs*. 1Cilt. Dâru Fevvaz, 1992.

Erul, Bünyamin. "Hicrî II. Asırda Rivayet Üslubu (I) I. Rivayet Açısından Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153) el-Câmi'i". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/1 (2002), 27-61.

Evgin, A. Kadir. *Buhari'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi ve Müsned'i*. Ankara: Ankara İlahiyat, 2004.

Fihrî, İbn Rüşeyd. *es-Senenü'l-ebyen*, Medine: 1417/1996.

Gavrî, Seyyid Abdülmacid. *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-hadîsiyye***.** Dımaşk: Dâru ibn Kesîr, 1428/2007.

Goldziher, Ignaz. *Muslim studies: (Muhammedanische studien)*. edited by S.M. Stern translated from the German by C.R. Barber, S.M. Stern. George Allen & Unwin London 1971.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000.

Hibetullah, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan. *Târîhu medîneti dımaşk*. 52 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1418/1997.

Humeydî, Ebû Bekr Abdillah b. Zübeyr. *Müsned*. 2 Cilt. thk. Hüseyin Selim Esed. Dâru's-sekâ, 1996.

Irâkî, Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin. *et-Takyid ve'l-izâh şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. el-Mektebetu's-Selefiyye 1389/1969.

Itr, Nureddin. *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*. Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1399/1979.

İbn Hibbân. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibban*. thk. Mehmed Ali Sönmez, Halis Aydemir. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Sülemî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru Sadır.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân Abdirrahmân eş-Şehrezûri. Ulûmu'l-hadis. thk. Nureddin Itr. Beyrût: Dâru'l-fikr.

İstemi, Fuat. *Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ve el-Müsned Adlı Eseri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer. *Fehresetu İbn Hayr el-İşbîlî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Tunus: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 2009.

İyâz, Kâdî. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyidi's-semâ*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kahire/Tunis: Dâru't-türâs/el-Mektebetü'l-atika, 1389/1970.

Kanarya, Bayram. *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.

Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî. *Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker*. thk. Muhammed Nizar Temîm vd. Beyrût: Dâru'l-erkam.

Kazan, Tahsin. *İbn Hacer'in Hadis Usûlüne Getirdigi Yenilikler*. İstanbul, Gelenek Yay., 2018.

Keleş, Ahmet. *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri*. Ankara, Fecr Yay., 2017.

Keşşî, Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. thk. Ebû Abdillah Mustafa b. el-Adevî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Belensiye, 1423/2002.

Kettânî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî. *er-Risâletü'l-müstetrafe*. Beyrût: Dâru'l-beşar-ı islâmîyye, 1414/1993.

Kettânî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî. *Hadis Literatürü*. çev. Yusuf Özbek İstanbul: İz Yay., 1994.

Kılıç, Bilge. "*Erken Dönem Hadis Edebiyatında Sünen Türü Eserler ve Sünen Istılâhının Problemleri*", Euroasıa Journal of Socıal Scıences & Humanıtıes 8/5 (2021), 17-32.

Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi.* İstanbul: Dergah Yay., 1983.

Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1977.

Koçyiğit, Talat. *Hadis Usûlü***.** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2015.

Kureşî, Ebü'l-Fida İsmail b. Kesîr. *İhtisâru ulûmi'l-hadîs***.** thk. Mahir Yasin el-Fahl. Riyad: Dâru'l-meyman, 1434/2013.

Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1412/1991.

Mervezî, Abdullah b. el-Mübârek. *Müsnedü'l-imam Abdullah b. el-Mübârek*. thk. Subhî el-Bedri es-Samerraî. Riyad: Mektebetü'l-maârif, 1407/1987.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Avvad Ma'ruf. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.

Muhammedî, Abdülkâdir Mustafa Abdürrezzâk. *eş-Şâz ve'l-münker ve ziyâdetü's-sika muvâzene beyne'l-mütekaddimin ve'l-müteʾahhirin*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub İshâk. *el-Fihrist*. thk. Rıza Teceddüd. b.y.: ts.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Telhis şerhü'l-Câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Dâru Taybe, 1429/2008.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-teysîr*. thk. Muhammed Osman el-Hışt. Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1405/1985.

Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim. *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs ve kemiyyeti ecnasihi,* thk. Ahmed b. Faris es-Sellum. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1424/2003.

Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim. *el-Medhal ila Ma'rifeti kitâbi'l-iklil*. thk. Ahmed b. Faris es-Selûm. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003/1423.

Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: Ankara Okulu, 1998.

Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu.* Ankara: Ankara Okulu, 2013.

Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ ̔î*. thk. Muhammed Accâc el-Hatîb. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1404/1984.

Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Harun. *Müsnedü'r-Rûyânî*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1416/1995.

Salahattin Polat vd., *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu*. İstanbul: İfav, 2008.

Sâlih, Subhî. *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuhu*. Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melayin, 1984.

San'ânî, Muhammed b. İsmâîl el-Emir. *Tavzîhü'l-efkâr li-meânî tenkîhi'l-enzâr*. Medine: el-Mektebetü's-selefiyye.

Serrâc, Muhammed b. İshâk b. İbrâhim. *Müsned'ü's-serrâc*. thk. İrşâdülhak el-Eserî. Faysalâbâd, 1423/2002.

Sezgin, Fuad. *Târîhü't-türâsi'l-arabî*. Riyad: 1411/1991.

Sıddiki, Muhammad Zübeyr. *Hadis Edebiyatı Tarihi*. çev. Yusuf Ziya Kavakçı. Yeni Zamanlar Yay., 2004.

Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as. *Risâletu Ebî Dâvûd ila ehli Mekke fi vasfi Sünenih*. thk. Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Takribi'n-Nevevî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-kevser, 1415.

Şaşî, Ebû Said el-Heysem b. Küleyb. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1414/1994.

Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Kahire, Mektebetu İbn Teymiyye, ts.

Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Cize: Hicr, 1420/1999.

Temîmî, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ. *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsılî*. thk. Hüseyin Selim Esed Dımaşk: Dâru'l-me'mün li't-türâs, 1412/1992.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi'ü'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1996.

Tüfekçioğlu, Zekeriya. *Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicrî ilk üç asır)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Türcan, Zişan. *Hadis*. Ankara: Grafiker Yay., 2016.

Uğur, Mücteba. *"Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü"*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Uğur, Mücteba. "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/258-259. İstanbul: TDV Yay., 1994.

Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1996.

Vâdîâşî, Şemsüddîn Muhammed b. Câbir. *Bernamecu İbn Câbir el-Vâdîâşî*. thk. Muhammed el-Habib el-Heyle. Tunus: Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, 1981/1401.

Vellevî, el-İtyûbî. *Şerhu Süneni'n-Nesâî*. Beyrût: Dâru'l-mi'rac, 1416/1996.

Vercelânî, Ebû Yakub Yûsuf b. İbrahîm. *Kitâbu't-tertib*. 'Umân Sultanlığı: Mektebetu Maskat, 1424/2003.

Watt, W. Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Sarkaç Yay.

Yardım, Ali. *Hadis II*. İstanbul: DamlaYay., 2017.

Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*. çev. Ahmed Naim. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1976.

Zehebî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* thk. Şuayb el-Arnavût vd. 9 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1403/1983.

Zerkeşî, Bedrüddîn. *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Riyad: Edvaü's-selef, 1419/1998.